

Turgut Cansever Düşüncesinde Şehrin Değişimi*

Murat Şentürk**

Öz: Bu çalışmanın amacı Türk mimarlığında ve düşüncesinde uygulamaları ve fikirleri ile önemli katkıları olan Turgut Cansever'in şehre ve şehrin değişimine ilişkin yaklaşımını ele almaktır. Türkiye şehirlerinin değişiminin açıklanmasında Cansever'in düşünsel birikimiyle ilişki kurulması bir zorunluluktur. Bir mimar için hiç de azımsanmayacak bir birikimin sahibi Cansever'in çeşitli zamanlarda farklı kitaplarda ve dergilerde yayımlanan yazıları taranarak şehrin değişimi sorunsalı etrafında bir okuma yapılmıştır. Bu çerçevede öncelikle Cansever'in şehir yaklaşımının temelleri betimlenmiş, Türkiye şehirlerinin modernleşme sürecinde hangi "hastalıklı" yaklaşımlarla değişime uğratıldığı ele alınmış, modernite karşısında şehrin değişiminin nasıl gerçekleştirilebileceğine ilişkin Cansever'in ortaya koyduğu ilkeler değerlendirilmiştir. Bu çalışma betimsel bir analiz olarak görülse de Cansever'in düşüncelerini belirli bir sorunsal altında sistemleştirme/sınıflandırma/anlama çabası olarak ortaya çıkmıştır. Sanattan mimariye, şehir planlamadan kentsel mevzuata dair çok farklı konularda yapılmış değerlendirmelerin *şehirlerin değişim sorunsalı* etrafında değerlendirilmesinin, hem günümüz tartışmalarına hem de Cansever'in düşüncelerinin bu tartışmalardaki konumunun anlaşılmasına katkı sağlaması beklenmektedir. Bu çalışmada Cansever'in toplumun, dinî ve kültürel birikimlerle oluşan varlık tasavvurunu öne çıkararak şehirdeki değişimlerin geçmişteki tecrübelere eklenmesi ve günümüz problemlerine çözüm aranması gereğine ilişkin yaklaşımı ortaya konulmuştur. Bu bağlamda Cansever'in değerlendirmelerini "İslamcı", "İslamcı-gelenekselci", "gelenekselci", "yerel" gibi yaklaşımlarla değil modern bir tavır olarak algılanmanın daha yerinde olacağı ileri sürülmüştür. Ayrıca Ahmet Hamdi Tanpınar'ın değişimle ilgili görüşlerine yer verilerek Cansever'le olan benzerlikler ve farklılıklar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şehir, Değişim, Modernleşme, Turgut Cansever, İstanbul, Ahmet Hamdi Tanpınar.

Abstract: The aim of this study is to analyze Turgut Cansever, a man who made important contributions to Turkish architecture and architectural understanding with his practice and ideas as well as his approach to city planning and changes within the city. In explaining the changes in Turkey's cities, one must refer to the vast intellectual accumulation of Cansever. This paper has reviewed Cansever's manuscripts published in various books and journals within the framework of change in the city. In this context, the foundations of Cansever's approach to city planning have been depicted, the "diseased" approaches during the modernization process of Turkish cities have been identified, and Cansever's principles as to how to change a city in the face of modernity have been assessed. Although this paper seems to be a descriptive analysis at first glance, it has emerged as an effort to understand, systematize and classify Cansever's thoughts under a specific research question. The review of various subjects ranging from art to architecture, from urban planning to urban legislation in light of change in cities as a research question is expected to provide insights into contemporary discussions and also the position of Cansever's thoughts regarding these discussions. This study emphasizes Cansever's approach that a society should elicit the conception of existence which emerges through religious and cultural heritage, and that changes in a city should be articulated using past experiences in order to find solutions to present problems. Thus, the author will not label Cansever's ideas as Islamic, Islamic-traditionalist, traditionalist, or local, but as modern. In addition, Ahmet Hamdi Tanpınar's views on change in a city will be presented and compared to those of Cansever's.

Keywords: City, Change, Modernization, Turgut Cansever, İstanbul, Ahmet Hamdi Tanpınar.

* Bu makale İlmî Etüdler Derneği (İLEM) ve Teknik Elemanlar Derneği (TEKDER) İstanbul İl Başkanlığı tarafından 03 Mart 2012 tarihinde İslam Araştırmaları Merkezinde (İSAM) gerçekleştirilen "Turgut Cansever'i Anma Programı"nda bildiri olarak sunulmuştur. Bu çalışmanın son hâli İLEM'de düzenlenen "Şehir Çalışmaları Atölyesi: Turgut Cansever Okumaları" başlıklı çalışma sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu atölyenin katılımcılarına desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Son olarak makalenin nihai hâlini almasında görüşlerini paylaşan Muhammed Esad Tiryaki ve Yunus Çolak'a şükranlarımı sunarım.

** Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

İletişim: muratsenturke@gmail.com. Adres: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, 34459, Beyazıt, İstanbul.

Atf©: Şentürk, M. (2014). Turgut Cansever düşüncesinde şehrin değişimi. *İnsan & Toplum*, 4(7), 25-55.

DOI: <http://dx.doi.org/10.12658/human.society.4.7.M0099>

Şehrin nasıl değişeceği ve/veya nasıl değiştirileceği sorunu 19. yüzyıldan bu yana sosyal bilimlerin farklı alanlarında konu olmuştur. Şehirlerin günümüzde de hızı artan bir şekilde *değiştirdi/dönüştürdü* görülmekte ve bu husustaki tartışmalar yoğunlaşmaktadır. Bu tartışmalara açılım sağlayacak değerlendirmelerin disiplinler sınırları aşan/aşmaya çalışan entelektüellerden geldiği söylenebilir. Sanat, felsefe, sosyoloji, tarih, mimarlık, şehir planlama gibi farklı alanlarda üretilen birikimlerden yararlanan Çelik (1996), Gül (2009), Kuban (2000), Tanyeli (1998, 2004) ve Tekeli (1985, 1998) gibi entelektüellerin Türkiye kentlerinin, özellikle de İstanbul'un değişimini ele alan önemli çalışmaları bulunmaktadır. Bu çalışmada da söz konusu entelektüellerden biri olan Turgut Cansever'in kentin değişimi problemini nasıl algıladığı ve kentin değişimi problemine ne tür çözümler ürettiği ele alınmıştır.

Mimarlığın *uygulama alanında* çalışan, kendi mimarlık düşüncesini ve uygulamalarını bir *bağlama* oturtan ve mimari üzerine *düşünceler* geliştiren bir düşünür ve mimar olarak (Köksal, 2014) Cansever, mimarinin temel konularından yola çıkarak şehri bütün unsurlarıyla kapsayan bir ele alışı benimsemektedir. Diğer bir deyişle Cansever, entelektüel ilgileri sürekli var olan ve salt uygulama düzeyinde kalmayan bir mimardır (Tanyeli, 2001, s. 11). Bu bağlamda Cansever'in şehircilik düşüncesinin mimari projelerinden ayrı düşünülmemeyeceği ileri sürülebilir (Düzenli, 2009, s. 192). Cansever'e göre sanat sorunları ile hayat iç içedir ve genellikle aynı doğrultuda gelişmektedir. Ona göre 19. yüzyılda "sömürgeleştirilmiş" büyük kısmı Müslüman olan ülkelerde konut ve şehir sorunlarının yeni bir bilinçle ve yaklaşımla ele alınması zaruridir. Zira onun düşüncesinde sanat, dünyayı güzelleştirmektir ve güzel bir dünya sadece sanatsal yapılarla değil insanlar arasındaki ilişkileri oluşturan mekânları (konut, kamusal mekânlar vb.) inşa etmekle mümkündür (2001, s. 121-122). Bu çerçeveden hareketle bir mimar olarak Cansever'in sanat ve mimarlık üzerinden şehirle yakın bir ilişki kurduğu söylenebilir.

Cansever, "Ev ve Şehir" kitabının ön sözünde "Çevrede olanların farkına varılması, onun karşısında alınacak tavrın ne olması gerektiğini belirlemeyi insan için kaçınılmaz kılar." (1994, s. 9) diye yazmaktadır. Onun için insanın çevresini fark etmesi, düşünmesi ve güzelleştirmesi en temel insani unsurların başında gelmektedir.¹ Düzenli (2009, s. 208)'nin de belirttiği gibi Cansever'in şehir konusunda sahip olduğu gerilim noktalarından² biri "gelenekten gelen-modernleşmeyle gelen" gerilimidir. Diğer taraftan mimarlık eksenindeki dönüşümleri ya da bu çalışmanın konusunu oluşturan kentin değişimi üzerine düşünürken İslam şehri, Osmanlı şehri, mimarisi gibi konuların da

1 2000 sonrasında TOKİ'nin uygulamaları ve gerek İstanbul'da gerekse Türkiye'nin farklı kentlerinde yaptığı konutlar, insanların çevreleriyle olan ilgilerini artırmıştır. Bu açıdan bu uygulamalar her ne kadar şehirle ilgili çalışan kişileri rahatsız etse de yeniden şehir, mimari, ev gibi insan çevresinin asli unsurlarına olan ilgiyi artırmıştır.

2 Düzenli (2009, s. 209)'nin aktardığı diğer gerilimler şunlardır: "Uygulama sahası-düşünce sahası", "bütüncül yaklaşım-uzmanlaşma", "evrensel olan-mahalli olan" ve "büyük ölçek-küçük ölçek" arasındaki gerilimler.

dikkate alınması gerekmektedir. Türkiye’de bu meselelere ilgi gösteren ve özelde mimarlık alanındaki değişimi İslam, Osmanlı tecrübesi bağlamında ele alan en önemli düşünürlerin başında Turgut Cansever gelmektedir. Ayrıca bu ele alış Cansever’in açıklamalarında başat bir faktör olarak yer almaktadır (Düzenli, 2009, s. 179). Diğer taraftan “dün”ü açıklamaya çalışmak ama bununla birlikte “bugün”e çözüm getirmek (Tanyeli, 2001, s. 9) önemlidir ve tam da bu noktada Cansever durduğu ve insanın çevresine/ mekâna müdahale ederek onu güzelleştirme sorumluluğunu (Can, 2010, s. 161) vurguladığı için değerlidir.

Tanyeli, modern dönemde İslam şehrinin problemlerine dair iki farklı yaklaşımdan bahsetmektedir: Birincisi şehrin gelenekle bağlantısını kurmayan “tarihsiz bir bugünün şehri”ne bakan pozitivist bir anlayış, ikincisi ise geçmişte sadece İslam’ı gören “bugünsüz tarihin şehri”ne bakıştır. Ona göre Cansever bu iki bakışı aşarak şehir problemini kuramsallaştıran ilk kişidir (akt. Düzenli, 2009, s. 181). Cansever’in bu iki kısıtlı ve problem çözmeyen, şehrin değişimi meselesini tutarlı bir biçimde ele almayan yaklaşımdan farklılaşarak yeni bir arayışın içerisinde olduğu söylenebilir. Bu çalışma da söz konusu arayışın ortaya koyduğu çerçeveyi, ilkeleri betimlemeyi ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Bu arayışın muhafazakâr ve modernleşmeci yaklaşımlardan farklı olduğunu söylemek mümkündür. Modernleşmeci değildir zira geçmişteki tecrübeleri önemser. Muhafazakâr değildir çünkü geleneği kutsallaştırıp bugünü görmezden gelmez. Cansever’in değişim karşısındaki tavrını betimlemeden önce modern, modernlik, modernleşme, muhafazakârlık gibi bazı kavramsallaştırmalara açıklık getirmek gerekmektedir. Bu bağlamda modern, bu çalışmada öncelikle bir “tavır” olarak değerlendirilmektedir. Modernin bir tavır olarak ele alınmasında Besim F. Dellaloğlu’nun, Walter Benjamin üzerine yazdığı *Benjaminia: Dil, Tarih ve Coğrafya* (2008) ve *Ahmet Hamdi Tanpınar* (2012) hakkındaki çalışmasından hareket edilmekte, onun kurduğu modern, modernlik ve modernleşme çerçevesinden yararlanılmaktadır.

Çok farklı şekillerde tanımlanan modern, yaygın olarak kendisini geçmiş karşısında konumlandırır. Bu anlamıyla modern olmak “Kendi geçmişinden utanmaktır.”. Sürekli “yeniden başlamak”, “her sabah zamanı sıfırlamak” ve “yeninin peşinde” koşturur. Dolayısıyla bu bakış geleneği sıfırlamaktadır. Fakat Benjamin bahsedilen içerikten farklı olarak moderni bir “gelenek” olarak görmektedir. Diğer bir deyişle *geleneğin* dışına çıkılmayacağı için modern de bir *gelenektir*. Burada gelenekle vurgulanan “bütünsellik”, “akışkanlık” ve “devamlılıktır” (Dellaloğlu, 2008, s. 38-39).

Bu bağlamda “Modern aslında bugüne hâkim olma, bugünde geçerli olma hâlidir.” Moderni bütünsel, akışkan ve dinamik bir yapıda değerlendirmek daha doğrudur. “Mutlak eski” ve “mutlak yeni” bu bakışın içerisine sığdırılmaz. Burada daha döngüsel bir biçimde, devam ederken değişmek, değişirken devam etmek söz konusudur. Diğer

bir deyişle yenideki eskiyi eskideki yeni potansiyelini görerek bütünselliği ve akışkanlığı sürdürülebilmek önemlidir (Dellaloğlu, 2008, s. 35-36). Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Devam ederek değişmek değişerek devam etmek." sözü Dellaloğlu (2008, s. 36)'na göre onun moderne bakışını özetlemekte ve aynı zamanda "Batı'nın kendi geçmişine aydınlanmacı, rasyonalist, pozitivist bakışına da bir eleştiri" getirmektedir. Bu bakış açısının eskiyi de yeniye de mutlak olarak değerlendirmedeği için bir anlamda "geleceğin eleştirilmesini", "akıl süzgecinden geçirilmesini" ve "düzeltilmesini" de içerdiği söylenebilir. Zira bunların hepsi "geleceğin" içerisinde vardır. Bu kritik süreç geleceğin bugüne akmasını sağlamakta ve geleceğin her yeni modern içerisinde biçim değiştirmesine imkân tanımaktadır (2008, s. 39-40). Dolayısıyla bu çalışmada tıpkı Benjamin ve Tanpınar'ın yaklaşımlarında görülen *modern tavır*, "geleceği" de içerecek şekilde kullanılmaktadır. Fakat ileride de değinileceği gibi Cansever, tam da bu noktada, geleceğin yaygın olarak modernlik karşıtı bir pozisyonda konumlanmasından ötürü, gelenek kavramını kullanmayı tercih etmemiştir. Bunun yerine geçmişteki tecrübeleri, dinî ve kültürel birikimleri ön plana çıkarmıştır. Bu tercihi yaparken biçimler konusunda ısrarcı olmamış, temel ilkelere ve değerlere dikkat çekmiştir. Ayrıca bu yaklaşımın bir tezahürü olarak da "gelenek" kelimesine mesafeli yaklaşmış eskiyi mutlak kabul eden *gele- nekselci, muhafazakâr* anlayışın dışına çıkmıştır. Bu kapsamda çalışmada "gelenekselci", geleceği kutsallaştırarak onu mutlak doğru olarak kabul eden, modernin her türlü unsuruna karşı koyan, onu dışlayan ve var olan biçimi korumaya yönelik muhafazakâr bir tutum olarak değerlendirilmektedir. Geleceği, geçmiş önemsemek "gelenekselci" olmaktan farklı bir anlam taşımaktadır. Bu noktada Cansever'in gelenek kavramına yaklaşımı konusunda da bazı açıklamalarda bulunmak gerekmektedir. O, Türkiye'de yaygın biçimde pejoratif bir anlamda kullanılan "gelenek" kavramıyla arasına mesafe koymuştur. Zira Türkiye'de gelenek, "bir aynılığın sürdürülmesi" olarak değerlendirilmekte, "muhafazakârlıkla" ve "gericilikle" eşleştirilmektedir. Fakat Batı'da modernliğin içindedir gelenek. Bu bağlamda Türkiye'de "gelenek modernliği reddi olarak, sabit, değişmez, otantik bir şey olarak" algılanırken "Batı'da modernlik geleceğin içinden çıkmıştır." (Dellaloğlu, 2012, s. 111). Dolayısıyla Cansever'in gelenek kavramına yüklenen anlamların farkında olarak değişimi mümkün kılan sabit/ebediyen değişmeyecek bir değerler sistemine (2002, s. 136) atıf yapmaktadır.

Dellaloğlu, moderne ilişkin bahsedilen değerlendirmelerin ardından modernlik ve modernleşme arasında da bir ayrım yapmaktadır. Bu bağlamda bahsedildiği gibi modernlik bir "gelenek" içerisinde, Batı'nın kendi "geleceğinin" akışı içerisinde oluşmuştur. Modernleşme ise Batı dışı toplumların modern olanı yakalamak için kendi "*geleneklerinin*" akışının dışında dâhil olmak istedikleri süreçte oluşmaktadır. Buna göre "Modernlik yeniliğin, modernleşme gecikmişliğin bilincidir." (2008, s. 39). Modernleşme sürecinin ortaya çıkması aslında modern olana yetişme çabasıdır. Bu çaba modern olanın *ileri, ilerlemiş* olmasına ilişkin algıdan beslenmektedir. Örneğin modernleşme

süreci yaşayan toplumlarda teknolojinin her biçimi bir tür ilerleme olarak görülmektedir. Tanpınar da Benjamin gibi tarihe kronolojik bir zihniyetle bakmaz, tarihi daha çok “değerler” üzerinden değerlendirmektedir. Her ikisi de “anlamı” önemsemekte, kategorik ve her duruma uygulanacak tavır yerine seçmeci bir tavır takınmaktadırlar. Buna göre her durumda tekrar bakılmalıdır zira “Bazen giden kötüdür bazen de yeni gelen.” Tanpınar ve Benjamin geleneğe sahip çıkmayı önemsemekte hatta geleneği kendi mülkü sananlara karşı sahip çıkmak gerektiğini ileri sürmektedirler. Burada *ilerleme* merkezi bir yer tutmakta kronolojik olarak yeni gelen eskiden daha önemli bulunmaktadır. Dolayısıyla iki farklı toplumda düşünen ve yazan bu insanlar, ilerlemenin başat bir unsur olarak kabul edilmesine karşı çıkmaktadırlar. Dellaloğlu’na göre bu anlamda Benjamin modernliğin, Tanpınar ise modernleşmenin eleştirisini yapmışlardır. Benjamin bir bakıma “geleneksel modern anlayışı” eleştirir zira bu anlayış baştan geleneği/geçmiş dışarıda bırakmaktadır. Dolayısıyla aydınlanmacı perspektifin dışında yeni bir modernliğe ihtiyaç olduğu söylenebilir. Tanpınar ise Türkiye modernleşmesini onu reddetmek için değil “yeni ve sahici bir bugün” inşa etmek için eleştirmektedir. Modernlikten “geri” kalındığı düşünüldüğü için hızlıca ona dâhil olmak istenmekte ve geçmişten tamamen kopmak gerekmektedir. Bu nedenle modernleşme, “fazla şekilci”, “aceleci”, “içeriği pek kafaya takmayan” bir yapıdadır (Dellaloğlu, 2012, s. 106-110).

Cansever tam da bu noktada Türkiye mimarlığı, sanatı, şehirciliği açısından farklı ve özgün bir yere denk düşmektedir. Geçmişe, geçmişteki tecrübelerle yaklaşımı onu gelenekselci, modernleşmeci tutumdan ayırtmaktadır. Geçmiş deyince Türkiye toplumunda veya daha çok *aydınlarının* zihninde beliren Osmanlı, Selçuklu, İslam gibi kavramlar modernleşmenin, Batılılaşmanın karşıtı olarak konumlandırılmaktadır. Cansever ise sanat, mimari ve şehir düşüncesini tam da bu birikim üzerine temellendirir. Diğer taraftan modern olanın farkındadır ve onunla ilişki içerisinde. Türkiye’de Le Corbusier gibi mimarlık ustalarının çalışmalarını yakından takip eden, çağına ait bir mimar ve entelektüeldir Cansever. Söz konusu yaklaşıma bu açıdan bakıldığında *ilerleme düşüncesinin* dışarıda bırakıldığı, dolayısıyla “geleneksel modern anlayışın” (aydınlanmacı perspektifin) ve “modernleşmeci zihniyetin” de eleştiriye tabi tutulduğu görülmektedir.

Cansever’in ev, şehir, mimari ve medeniyet gibi konularda yoğun olarak gündeme gelmesi de bu pozisyonla ilişkilidir. 1990’lı yıllara kadar kendilerini *modern* olarak tanımlayan *modernleşmeciler* ve *Batılılaşmacılar* Cansever’in eserlerine yoğun ilgi gösterirken onun sanat, mimari ve şehir konusunda ortaya koyduğu düşüncelerini görmezden gelmişlerdir. Diğer taraftan 1990’lı yıllarda kent yönetimlerinde söz sahibi olan siyasi yaklaşım şehir, İslam şehri, medeniyet vb. konulardaki arayışları çerçevesinde Cansever’e ilgi göstermiştir. Fakat bu ilgi de Cansever’in yazdıkları, konuşmaları üzerine yoğunlaşmış, mimarlık eserleriyle ortaya koyduğu modern tavırla ilişki kurulamamıştır. Cansever’in bu konumu, Dellaloğlu’nun ayrıntılarıyla ortaya koyduğu

Ahmet Hamdi Tanpınar profiliyle önemli benzerlikler göstermektedir. Dellaloğlu'nun Tanpınar'la ilgili yazdığı şu cümleler Cansever için de kurulabilir:

"Bence Tanpınar'ın 'muhafazakâr' olduğu iddiası Türkiye modernleşme zihniyetinin en önemli hurafelerinden biridir. Tanpınar bir Doğu-Batı uzlaştırıcısı değildir. Yerlici değildir. 'Asrısaadet' ya da 'Altın Çağ' arayışında değildir. Tanpınar; geçmiş ve geleneği aslında şimdiki zenginleştirmek için önemsiyordu. Yoksa onlara geri dönmek, bugünü tamamen onlara boğmak gibi bir yaklaşımı hiç yoktu. Ama onları bir kaynak olarak en azından şimdinin yedeğinde tutmak istiyordu. Belki de sadece hafızasını sahiplenmek istiyordu." (2012, s. xii-xiii).

Bu alıntı Tanpınar ve Cansever arasında bir ilişki kurmayı zorunlu kılmıştır. Farklı toplumsal gruplar tarafından değişik biçimlerde tanımlanan bu iki entelektüelin şehrin değişimine ilişkin yaklaşımlarının karşılaştırılması önemlidir. Türkiye'de şehir yazınında önemli bir yeri olan, *Beş Şehir* gibi bir eseri kaleme alarak modernleşme sürecinde geçmişle/gelenekle yakından ilişkili olarak şehirlerin değişimini anlatan Tanpınar'ın yazdıklarının Cansever'i anlamayı kolaylaştırdığı söylenebilir.

1990'lı yıllarda gündeme gelen ve son 20 yıldır var olan şehre ilişkin tartışmalarda önemli bir figür olarak varlığını koruyan Cansever'in düşünce birikimi ve bizatihi kendisiyle iletişime geçme talebi, siyasal yaklaşımın kente ilişkin anlayışındaki ve müdahalelerindeki değişime paralel olarak azalmaya başlamış ve ilişki kurma biçimi farklılaşmıştır. Özellikle 2000'li yıllardan sonra Cansever, mevcut siyasal yaklaşım için bütünüyle "teorik" kalacaktır. Bu döneme kadar Cansever'den çeşitli düzeylerde yararlanmaya çalışan siyasal kadrolar ya da şehirdeki müdahalelerin karar vericileri "hoca"yı çok "teorik" bulmaya başlamışlardır.³

Cansever'in ikinci kez gündeme gelmesi ve şehirle, mimariyle ilişkili konularda anılmasının iki temel süreçle ilişkisi olduğu söylenebilir. Birincisi Toplu Konut İdaresi (TOKİ)'nin uygulamalarıdır. İkincisi ise İstanbul'da Tarihî Yarımada'nın silüetini değiştiren yüksek binalarla/gökdelenlerle ilgilidir. Söz konusu siyasal yaklaşımın sıklıkla atıfta bulunduğu medeniyet perspektifine rağmen Osmanlı medeniyetinin mücessem hâli olan Tarihî Yarımada'nın silüetinin "tehdit altında" olması yeniden şehri ve mimariyi gündeme getirmiştir. Bunların gündeme gelmesi, ortaya koyduğu düşünceler ve yapıtlarla söz konusu konularda temel zemini belirleyen Cansever'in de gündeme gelmesi anlamını taşımaktadır. Zira bugüne kadar ülkemizde söz konusu meselelerle ilgili derinlemesine ve özgün bir biçimde düşünmeye çalışan, çabalayan düşünür ve mimarların başında Cansever gelmektedir. Cansever, kendi düşünsel yolculuğu sonucunda özellikle modernitenin yol açtığı problemlerin çözümünde Batı Avrupa düşüncesinden ziyade kendi kültürel oluşumu içinden yaklaşarak iç referanslara yönelmeyi önemsemiş (Tanyeli & Yücel, 2007, s. 40), farklı arayışlar içerisinde olmuştur.

3 Aslında bu durum geçmişte Cansever'in belediyelerde ya da başka kurumlarda danışmanlık yaptığı sıralarda da sıkça yaşanmıştır. Bu türden hatıraları detaylı bir biçimde okumak için bk. Cansever, (2002).

Turgut Cansever'in düşünceleriyle ilgili yapılan çalışmaların genellikle gazete köşe yazılarıyla⁴ ve popüler ya da yarı akademik dergilerle sınırlı kaldığını söylemek mümkündür. Elbette bunların dışında onun düşüncelerini ele alan kapsamlı çalışmalar da bulunmaktadır. Uğur Tanyeli ve Atilla Yücel (2007)'in Cansever'le söyleşilerine dayanan, bununla birlikte eş zamanlı olarak Cansever'in uygulamalarını ve düşüncelerini değerlendiren kapsamlı çalışmaları bunlardan biridir. Yine Cansever'in mimarlık düşüncesini idrak ve inşa kavramları çerçevesinde ele alan Halil İbrahim Düzenli (2009)'nin, daha sonra kapsamı genişletilerek bir kitaba dönüşecek olan yüksek lisans çalışması bu alanda yapılmış en önemli çalışmalardan biri olarak zikredilebilir. Bu çalışma Cansever'in mimarlık düşüncesini farklı kavramsal çerçevelerle ele alan ilk girişimlerden biri olması, söylemi ve uygulamaları arasında ilişkiler kurması ve onun görüşlerini yeni bir okumaya tabi tutması açısından önemlidir. Düzenli, Cansever'in söylemi ve mimarisi hakkında görüşleri dört kategoride tasnif etmektedir: (1) Söylemine bakan ve onu yücelten görüş (mimarisiyle ilgilenmez söylemine bakar), (2) söylemini kıyasıyla eleştiren, mimari projelerini beğenen görüş, (3) söylemi hakkında tarafsız kalan, mimari projelerine değer veren görüş ve (4) söylemi ile projelerini ayrı ele alan ve ikisi arasında bir ilişki kurmanın zorunlu olmadığını savunan görüştür. Düzenli, kendi ele alış biçimini ise yeni bir görüş olarak değerlendirmektedir. Buna göre Düzenli, Cansever'in söylemini kendi bağlamı içerisinde değerlendirmeye, anlamaya çalışmakta, onun görüşlerini analiz ederken üst bir çerçeve oluşturmaya çalışmakta, söylem ve mimari projelerini iki ayrı olgu olarak görmeden projelerini mimarlığın evrensel değerleri ve olmazsa olmazları açısından inceleyeme tabi tutan bir yaklaşımı benimsemektedir (2009, s. 279).

Bu çalışmada ise Cansever'in mimarlıkla ilgili yaklaşımını değerlendirmek hedef olmadığından uygulamalardan ziyade onun şehrin değişimine ilişkin ortaya koyduğu düşüncelerin ele alınması amaçlanmaktadır. Fakat bu çaba, Düzenli'nin belirttiği yaklaşıma benzer biçimde, Cansever düşüncesini kendi bağlamında ele almaya, anlamaya ve açıklamaya niyet etmiştir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, Cansever'in şehre ilişkin düşüncelerini ortaya koyarak şehrin değişimi sorunsalında belirlediği problemleri analiz etmek ve getirdiği öneriyi değerlendirmektir. Bu kapsamda öncelikle Cansever'in şehir konusundaki temel görüşleri özetlenerek özellikle İslam ülkelerinde Batı'ya yönelmeyle ortaya çıktığını ileri sürdüğü "hastalıklar" ele alınmaktadır. Son bölümde ise Cansever'in kentsel değişimin nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin temel yaklaşımı değerlendirilmektedir. Diğer taraftan bu çalışmada betimsel bir yaklaşım benimsenmesine rağmen Cansever'in çok farklı konulardaki görüşleri şehrin değişimine ilişkin yaklaşımı ekseninde açıklanmaya ve ele alınmaya çalışılmıştır.

4 Bu köşe yazılarının müellifleri olarak Beşir Ayvazoğlu, Akif Emre, Dücane Cündioğlu, Yusuf Kaplan, Mustafa Kutlu karşımıza çıkmaktadır. Bu yazılar, hacimleri sınırlı da olsa özellikle Cansever düşüncesinin anlaşılmasında önemli katkılar sağlamıştır.

Kültürel ve Dinî Kimliğin Birikimi Olarak Şehir

Cansever şehri “ahlakın, sanatın, felsefenin ve dinî düşüncenin geliştiği” ve “insanın bu dünyadaki vazifesini, en üst düzeyde varlığının anlamını tamamladığı” (Cansever, 2006, s. 105) bir mekân olarak tanımlamaktadır. Buna göre şehir insanın hayatını düzenlemek amacıyla inşa ettiği en önemli mekândır ve bu mekân insan hayatının bütününü “çerçeveleyen bir yapı” (Cansever, 1996, s. 125)’dir. Cansever (1990, s. 22)’e göre insanın ürettiği nesne, onun düşünce ve inanç kabullerinin yansımasıyla şekillenmektedir. Diğer bir deyişle biçim ile inanç arasında kesinlikle ayrılmayan bir *bağ* ve *bütünlük* bulunmaktadır.

Cansever, insanın çevreye biçim vermesinde *gelenek* yerine *inanç temellerini* ön plana çıkarmaktadır. İleride değinileceği gibi değişim meselesini ele alırken *gelenek* ve *modernlik* ayırımından/karşıtlığından hareket etmemektedir. Bu bağlamda toplumların inanç temellerine odaklanmaktadır. Burada *geleneğin* ne olduğu, inanç temellerini kapsayıp kapsamadığı sorusu gündeme gelebilir. Toplumların kültürel birikimleri, diğer bir deyişle mazilerindeki olumlu ya da olumsuz tecrübeleri bir yanıyla zaten gelenek değil midir? Tam da bu noktada Cansever’in farklı duruşu ortaya çıkmaktadır. Gelenek ve geleneğin muhafaza edilmesi modernliğin karşıtı bir durum olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan gelenek, maziye somut biçimlere, kalıplara dönüştürmekte ve değişim ya da modernlik karşısında maddi unsurların sürekliliğine vurgu yapmaktadır. Oysa Cansever, geçmişteki birikimi var eden ilkeleri/değerleri ve bunun meydana getirdiği varlık tasavvurunu önemser. Diğer bir deyişle ilkelere dayanan varlık tasavvuru varlığını devam ettirdiği müddetçe yeni bir biçim oluşturulabilir. Bu çaba da söz konusu varlık tasavvuruyla ilişki kurmaya başladığı andan itibaren geçmişteki birikime eklenecektir. Cansever’in inanç temelleri olarak ortaya koyduğu kültürel ve dinî kimliklerin birikimi gelenek olarak tanımlanacaksa bu yaygın bir biçimde anlaşılan somut, donmuş, katı bir maddi boyutu işaret eden gelenekten farklı bir şeydir. Cansever’in bu kavramsallaştırmayı bilinçli bir biçimde tercih ettiği ileri sürülebilir. Zira ona göre gelenek şekilden ibaret değildir; mesele geleneğin oluşmasına imkân veren “özden”, “kültürel muhtevadan”, “inanç sisteminden” ve “tarihî tecrübeden” hareket ederek gelecek için çözüm geliştirmektir (2002, s. 163).

Cansever’e göre inanç temellerinin iki boyutu vardır: Toplumların *kültürel* (mazilerindeki tecrübeler) ve *dinî kimlikleri* (ilahî hakikat). Bu durum Cansever’in değişim/dönüşüm meselesini anlamlandırma ve açıklamada kullanacağı temel kabulleri de oluşturmuştur. Bu ilişkiyi görebilmek için öncelikle Cansever’in inanç temellerini nasıl açıkladığına bakmak gerekmektedir.

Cansever’e göre dört farklı varlık düzeyi bulunmaktadır: Maddi, biososyal, psikolojik ve ruhi-akli düzey. O (2006, s. 14) bütün bu düzeylerin birliğine yani tevhit kavramına dikkat çekmektedir:

“Her düzeye var olma imkânını veren ama onları daha önceki düzeylerin kanunlarından özgür kılan bu nihai düzeydir. Ruhi varlık düzeyinde bu özgürlük, akıl sahibi insanın sorumluluğunun kaynağıdır.” (2006, s. 15).

Bu varlık düzeylerinin bir *bütünlüğü*, *tutarlılığı* ve *sürekliliği* taşıması gerektiği ileri sürülebilir. Cansever, *Mimar Sinan* adlı eserinde sanatın niteliğini tartışırken “bütünlük, tutarlılık, süreklilik” ilkelerini önemseydiğini ortaya koymaktadır (2010a, s. 13-14). Bu yaklaşım tekil olarak sanat eserleri için kullanılabilceği gibi mekânsal değişimlerin anlaşılmasına da katkılar sunmaktadır. Mekânsal değişimlerin varlık düzeylerinin bütünlüğü içerisinde birbirleriyle tutarlı olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Bununla birlikte bu değişimler, geçmişteki tecrübelerle yaslanan/dayanan bir *süreklilik* içerisinde gerçekleşmelidir.

Cansever, sadece bir düzeyin ihtiyaçlarını ve problemlerini dikkate alarak diğerlerini *ihmal etmeyi* “*fetişistçe bir tutum*” olarak değerlendirmektedir.⁵ Sanat eseri varlık-kâinat tasavvurunun bir yansımasıdır (Cansever, 2001, s. 118).⁶ Bu düzeyler arasındaki hiyerarşinin en üst varlık düzeyleri tarafından belirlendiğini belirtmektedir. Başka bir deyişle yukarıdan aşağıya bir etkileme ve belirleme olması gerektiğini vurgulamaktadır. Buna göre tercihlerin oluşturulması ve kararların alınması toplumun kendi inanç sisteminin referanslarına dayanmak durumundadır. Zira “ *faydacı*” ve “ *pragmatik*” referanslara dayanarak yapılacak değerlendirmeler insanı “ *fırsatçı bir sömürü alanına*” götürebilir. Diğer taraftan akılcı yaklaşımlara dayanarak yapılan değerlendirmeler ise “ *zihin, ‘ratio’ ve onun yönlendirmelerine nispet olunan değerlere*” dayalı bir biçimde oluşturulacaktır (2006, s. 18). Bu bağlamda Cansever (1994, s. 280)’e göre her yapı ve bir anlamda şehir, içinde yer aldığı toplumun varlık telakkisine göre oluşan bir değerler sisteminin sembolü olarak var olmaktadır ve bu sistemi yansıtmaktadır.

Tevhit ilkesi Cansever’in mimariye ve şehre bakışının temel parametresini oluşturmaktadır. Buna göre mimari ve şehir konut-şehirleşme-çevre bütünlüğü ile tanımlanmaktadır (Düzenli, 2009, s. 199). Konut çevresiyle bütünleşerek bir bütün oluşturmaktadır.

5 Nötr ve hakiki bir biçim ifadesinin oluşturulabilmesi için Cansever, İslam mimarisindeki “fetişistik yabancılaşmaların bertaraf edilmesi” gerektiğini belirtmektedir. Bunun için şunlar yapılmalıdır: (1) Büyüklüğün etkilerinin azaltılması, (2) merhamet ve gururun, tevazu, mükemmeliyet ve kendi kendine yetmenin aşırı noktalarına sürüklenmemesi, (3) bilinçdışından uzaklaşılması, (4) yapaylıktan kurtarılması, (5) faydacı yaklaşımdan, (6) ampirik felsefeden, (7) teknolojik, iktisadi ve siyasi güçlerin kölesi olan bu çağın fetişizmlerinden, (8) malzeme ve teknoloji fetişizminden, (9) kontrol altına alınmamış akla verilen aşırı önemden ve (10) devasa boyutlarda yapılar inşa etme arzusundan uzaklaşılması gerekmektedir (2006, s. 34-49).

6 Cansever (2006, s. 93) Batı sanat ürünlerinin ve mimarisinin insana telkin etmeye ve insanı kandırmaya yönelik olduğunu sıklıkla vurgulamaktadır. Batı sanatı insana tahakkümde bulunan, onu yöneten, yönlendiren ve sınırlayan bir etkiye sahip olarak tanımlanır Cansever tarafından. Batı sanatı tasvire yöneliktir. Tasvir etmek, tasvir ettiğini yüceltmek, sevdirmek ve küçültmek etkilerini beraberinde getirmektedir. Böylelikle insanın bilinçli karar verme hakkı yok olmaktadır. Bu, Batı’nın temel özelliklerinden biridir.

Bu şehre ve mimariye büyük ölçekli bakış (kent planlaması) ile küçük ölçekli bakışta (en ince mimari detay) da benzer bir biçimde gerçekleşmektedir. Bu perspektif Cansever'in İslam tasavvuf geleneğiyle ilişkilendirdiği *tevhit* ilkesinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir (Düzenli, 2009, s. 208).

Diğer taraftan Cansever, zaman içerisinde oluşan tecrübeler olarak tanımladığı kültürel kimliği/birikimi de önemsemektedir. Cansever, tarihin tek taraflı bir biçimde okunmasını ve kültürel oluşumların tamamen özgün ve herhangi bir başka kökenden etkilenmeden oluştuğu görüşünü sınırlı bulur ve kabul etmez. Ona göre tarih, birçok alışverişle kültürel değişimle oluşmaktadır. Burada önemli olan biçimin üretilmesinde yeniden yorumun ya da yeniden yorum yapanların bağımsız tavırlarının söz konusu alışveriş sonrası edinilen "Yeni ürüne yeni ve özel bir kimlik kazandırmasıdır.". Yeni tavrın eski çözümlere hangi unsurları, yeni özellikleri nasıl *eklediği* meselenin en önemli boyutudur. *Kültürler* (özellikle hareketli kültürler) *sürekli* bir biçimde yeni temaslarla edindikleri tecrübeleri yeniden kendi dinleri ve kültürleri ile yoğurarak insanlığa farklı çözümler sunmaktadır. Buna göre kendisinin ürettiği çözümleri nihai nokta olarak kabul etmeyip değişik kültürel birikimlerle temasa geçtiğinde değişen şartlar içerisinde bu yeni tecrübelerden istifade ederek yeni ürünler ortaya koymak "Yeni çözümler üretme görevinin kaçınılmaz sistematiğidir." (Cansever, 1998a, s. 146-147). Buradan hareketle Cansever'in yeni çözümler üretme pratiğinde *kaçınılmaz olarak* farklı tecrübelerle temasa geçmeyi ve edinilen birikimi var olana eklemeyerek yeniden üretmeyi bir sistematik yaklaşım olarak kabul ettiği söylenebilir. Var olan "tarihî malzeme ve çözümlenin" ne tür çözümler ürettiğinin farkında olarak yeni çözümler üretilmesinde kullanılması, bu malzemenin hayata kazandırılması, yeniden yorumlanması dünyayı güzelleştirmenin en önemli yollarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Cansever, 1998a, s. 147-148). Burada ilk temel kavramın *eklemlenme* olduğunu söylemek mümkündür. Mimari unsurlar, yapılar birbirine eklenerek değişirken şehir de bu biçimde değişmelidir.⁷ Mevcut mimari yaklaşıma, toplumsal özelliklere, yaşantılara eklemeler yaparak değişimi gerçekleştirmek gerekmektedir. İkincisi ise ortak kültürel standartlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Dinî, ahlaki ve estetik standartlar (temel ilkeler) vardır ve bu standartlar bölgeye, yere, ölçüye, mahalli ve ailevi özelliklere (Cansever, 1994, s. 282) ve iklime, topografyaya, malzemeye ve yerel biçimsel geçmişe (Düzenli, 2009, s. 208) uygun olarak uygulanmalıdır. Cansever'e göre geçmiş ile bugünün ihtiyaçlarının kaynaştırılması mümkündür. Bu çerçevede "tarihî olan" ile "yeni"nin birbirlerini rahatsız etmemesi gerekmektedir (2006, s. 69). Bir anlamda bu ikisi arasında gerilimlerin oluşmasına fırsat verilmemelidir.

Mimarinin ve şehrin birbirine eklenerek değişmesi Cansever'in sanat ve mimarlık düşüncesiyle yakından ilişkilidir. Buna göre sürekli yenilenen, sürekli yeniden varo-

7 Örneğin Cansever İstanbul'un değişimi meselesinde mevcudu koruyarak üzerine bir şeyler eklemeyi Nezih Eldem'den hareketle vurgulamaktadır. Korumanın ise tek başına yeterli olmadığını, korunan şeyin yaşaması lazım geldiğini belirtmektedir (Tanyeli & Yücel, 2007, s. 54).

luş içerisinde olan bir mimari yaklaşım söz konusudur. Kâinat her an bir oluş içerisinde. Dolayısıyla eklenme bu varoluşla yakından ilişkilidir. Cansever düşüncesinde şehir de sürekli değişme açık olmalıdır. Bu kapsamda Cansever, “insanlık tarihinin mucizesi” olarak tanımladığı Bursa’nın, “her an değişmeye açık, her an yeni bir güzellikle yeni bir şey...” olduğunu belirtmektedir (Tanyeli & Yücel, 2007, s. 46). Bu bağlamda şehrin bir *süreç* olarak ele alındığı söylenebilir. Diğer bir deyişle şehir zaman içerisinde şekillenen “davranışlar bütünlüğüdür”:

“Birbirine eklenen parçaların bir bütünlüğü olduğu kadar içinde olduğu, geliştirdiği zaman dilimlerinin farklılaşan ihtiyaçları ve değişen amaçları tarihi miras karşısında alınacak tavır dolayısıyla da bir kültürler birikimi ve zaman içerisinde birbiri ile hesaplaşarak şekillenen davranışlar bütünlüğüdür.” (Cansever, 1994, s. 117).

Bu bütünlüğün bozulması, var olan şehir dokusuna yeni unsurların eklenmesi sırasında tarihi mirasın yok sayılması, kültür birikiminin göz ardı edilmesi şehirlerin olduğundan farklı bir yapıya dönüşmesine neden olmaktadır. Cansever (2006, s. 8), “kendi inanç temellerinden kopartılan, inançlarının özülüyle bağları kesilerek yabancılaştırılan ve İslam’ın affedilmez günah saydığı şirkin açık ve gizli şekillerine kendisini kaptırmış, gizli sömürge durumuna düşmüş olan İslam ülkelerinde” bir *hastalık* oluşturduğunu vurgulamıştır. Diğer bir deyişle *kendi inanç temelleri* yerine başka bir medeniyetin inanç temellerinin kabul edilmesi bir hastalık olarak nitelendirilmektedir. Zira Cansever kategorik olarak şehri *estetiğin ve teknolojinin* alanından çıkararak *ahlak ve din* alanına dâhil etmektedir (2006, s. 17). Bu çerçevede Cansever *modernleşme sürecinde* şehirle ilgili yapılanları da bir hastalık⁸ olarak değerlendirmektedir.

Modernleşmeci Perspektifin Eleştirisi: Şehre Hastalıklı Bakış

Cansever’e göre İslam ülkelerinde Batı’ya yönelmeyle birlikte şehre hastalıklı bir bakış ortaya çıkmıştır. Buna göre *modernleşmeci bir perspektifi* sahiplenen aydınlar, entelektüeller, karar vericiler çeşitli hastalıklara yakalanmış, bu da şehirlerin değişimini ve elbette mimariyi ve gündelik yaşamı doğrudan etkilemiştir. Bu hastalıklı bakışlar şehirlerin var olan dinî ve kültürel kimliklerinden uzaklaşmalarına ve dolayısıyla dönüşmelerine neden olmuştur.

Teknoloji Fetişizmi, Kentlerin Yoğunlaşması ve Ölçünün Değişimi

Cansever teknolojiyi kendi başına yaratıcı güç addetmenin (2006, s. 8) kenti değiştiren en önemli kabullerden biri olduğunu söylemektedir. Ona göre malzeme ve teknolojilerin uygun yerlerde kullanılmasını üst düzeyde yer alan kanunlar belirlemelidir (2006,

8 Cansever bu durumu *hastalıkların* yanı sıra “kirlilik ve yanlıgılar zinciri” olarak da tanımlamaktadır (2006, s. 8).

s. 18). Cansever “şahsi ve sathi gösterişçiliğin hâkim olduğu 20. asırda” (2006, s. 7) İslam şehirlerinin de bu yaklaşımdan etkilendiğini vurgulamıştır.

İstanbul’daki kentsel müdahalelerde Batı’da üretilen teknoloji ürünlerinin kullanımı da mevcut sosyal ve kültürel çevreyi derinden etkilemiştir. Çünkü bu müdahalelerde insanların hangi tür malzemeden ve teknolojiden nasıl konut yapacaklarına ya da yaptıracaklarına karar verilmiştir. Cansever (1990, s. 22)’e göre bu durumda o insanın çevresini *yapma, idrak etme, değerlendirme, değiştirme hakları* elinden alınmaktadır.

Kentin rasyonalite çerçevesinde düzenlenmesinde teknolojik başarı (dökme demir, çelik inşaat) asıl faktör olarak kabul edilmekte, kent mühendisliğin koşulları ve imkânları çerçevesinde düşünülmemekte ve tasarlanmakta, teknolojinin insanın tüm ihtiyaçlarını karşıladığı var sayılmaktadır. Bütün bunlar insan ve mekân arasındaki ilişkiyi ortadan kaldırmakta böylelikle insanın barınmasını ve onun yaşam çevresini önceleyen bir kent anlayışı “gündem dışı” kalmaktadır (Cansever, 1990, s. 21-23).

Teknoloji topografyayı/tabiatı dikkate almamakta, onu değiştirmekte ve başkalaştırmaktadır (2002, s. 112). Fakat Cansever’e göre önemli olan tabiatla ilişkinin kurulmasıdır (2002, s. 113). Tabiata uyumda topografya belirgin bir biçimde öne çıkmaktadır. Her yapı üzerinde yer alacağı “topografyaya göre, o topografyanın icabına göre biçimlenmesi gerektiği” sıklıkla vurgulanmaktadır (Cansever, 1998a, s. 150).

Burada dikkat çekilen husus teknolojinin tek belirleyici güç olarak kabul edilmesi ve adeta fetişistçe bir üretim mekanizması hâline getirilmesidir. Yeni teknolojilerin var olan kültürel ortamın unsurlarıyla iletişime geçerek bu yeni şartlar içinde kullanılması ve değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir (Cansever, 1998a, s. 147). Teknoloji, teknik başarılar, *putlaştırılmadan* var olana eklenen yeni çözümlerin üretilmesinde kullanılması gereken birer araç olarak tasavvur edilmektedir. Zira teknolojinin büyüklüğü ve gücü göstermeye yönelik olarak kullanılması ve maddi varlık alanındaki gücün her şeyi çözeceği iddiasının “her şeyi yerli yerine koymak” şeklindeki İslami varlık tasavvurunun yerini alması geçmişteki birikimleri değersizleştirmiş ve hızlıca ortadan kaldırılmalarına yol açmıştır (Cansever, 1998a, s. 152). Bu aynı zamanda yeni ürünlerin de geçmişten kopuk olmasına yol açmaktadır. Bu yönüyle Cansever (1994, s. 273) teknolojinin her şeyi çözeceğini sanan ve buna “tapan” -özellikle 19. yüzyılda- mühendislerin teknolojiyi ve buna bağlı olarak yüksek yapıları adeta modernitenin başat bir ideolojisi hâline getirdiğini belirtmektedir. Bu “yüksek yapı ideolojisi”nin 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın ilk yarısında Avrupa ve ABD kentlerinde kendini göstermiştir. Batı’da özellikle ABD’de New Deal’daki sosyal mesken ve çok katlı konut programlarının felakete sonuçlanmasından sonra konut üretiminde kullanılmamaya başlandığı görülmektedir. Yüksek katlı yapılar, amacı güneşi daha fazla barındıran bir kent inşa etmek olmasına rağmen konutları (Le Corbusier’in “Güneş Şehri” projesi) güneşsiz bırakmaktadır. 1935-1945 arasında ABD’de inşa edilen sosyal konutlarda ise bloklar arasındaki boşlukların

bakımı, bu yerlerde güvenliğin sağlanması sorunları ve çözümsüzlüğü, insanların çevreleri ve komşuları ile ilişkilerinin kesilmesi, çocukların bahçe ve doğayla irtibatlarının ortadan kalkması ve ailelerin kendileri dışında geliştirilmiş konutlarda “yaşamaya mahkûm edilmesi” çevre bilincinden ve sorumluluğundan uzaklaşmalarına neden olmuştur (Cansever, 1994, s. 278).

“Yüksek yapı ideolojisi” sadece Batı’da değil İslam ülkelerinde de etkili olmuştur. Kahire, İstanbul, Kayseri gibi kentler bu ideolojinin etkilerinden nasibini almış ve tarihî kimliklerini önemli ölçüde yitirmişlerdir. Batı’nın vazgeçtiği bu uygulama -tam da onların bıraktığı dönemde- Türkiye’de uygulamaya sokulmuş ve kentin tarihi ve sosyal dokusuyla uyuşmayan yapı stoğu oluşmuştur. Bununla birlikte yoğunlaşmalar artmış, arazi ve emlak spekülasyonu yaşanmış, haksız kazançlar elde edilmiş, kültürel varlıkların kaybına yol açılmış, kârlar belirli bir grubun elinde toplanmış, gayrimeşru kârlar oluşmuş, “gayriinsani”, “tabiatın kopuk”, “insanın asli ihtiyaçlarını hesaba katmayan” gökdelenlerden oluşan bir şehir tasarımının ülkemizde “ideolojik bir tutku” hâline gelmesine neden olmuştur (Cansever, 1994, s. 275-278). Böylelikle “ufki yoğun ve tabiatla” ve “ortak değer sistemiyle” bütünleşmiş, insanların çevrelerinin inşasına katıldıkları, insan ölçeğinde olan şahsiyetli evlerin inşa edildiği ve güzelliklerinin idrak edilerek yaşandığı evler ve şehirler kaybedilmiştir (Cansever, 1994, s. 279).

Yoğunlaşmanın teşvik edilmesi ile kentsel altyapı hizmetlerinin sürekli olarak yetersiz kalması ve yeni yatırımları gerektirmesi arasında doğrudan bir ilişki oluşmuştur. Yoğunlaşma yeni yatırımları beraberinde getirirken yeni yatırımlar yoğunlaşmayı artırabilmektedir. Dolayısıyla temel problemlerden biri yoğunlaştırmanın olmasıdır. Yoğunlaşmanın da paradoksal bir biçimde teknolojiyle çözülmeye çalışılması söz konusudur. Bütünüyle teknolojinin devreye girmesi ise kentlerin ve onu meydana getiren mimari unsurların ölçeğinin farklılaşmasına yol açmakta ve nihayetinde gayriinsani yerleşmelerin oluşmasına neden olmaktadır.

Kentsel Toprağın Üretim Aracına Dönüşmesi: Arazi ve Konut Spekülasyonu

Kentlerde yeni rant alanlarının sürekli bir biçimde oluşturulması söz konusudur. Diğer taraftan şehrin bir “değer” olarak kurgulanması ve pazarlanması “yatırımcılar” eliyle gerçekleşmektedir. “Özel sektör” hem kamu ile birlikte hem de kendi başına şehrin alanlarına yatırım yapmakta ve kentsel mekânın yeniden üretilmesini sağlamakta, devamlı bir yatırım ve/veya üretim aracına dönüştürebilmektedir. Siyasi mekanizmaların aldıkları kararlar neticesinde şehirdeki arazilerin değerleri artmakta ve birçok kişi çalışmadan, üretime katılmadan kısa zamanda büyük kârlar elde edebilmektedir (Cansever, 1998a, s. 207):

“Toprağı, dünyayı ve şehri gayrimeşru bir şekilde kazanç kapısı olarak görmek, bu temel yanılgıları sürdüren müesseseler vasıtasıyla halka zorla kabul ettirilip yaygınlaştırılmakta; yayın ve telkin araçlarıyla çok boyutlu bir kirlilik-yanılgılar-hastalıklar zinciri herkese zorla benimsetilmektedir.” (2006, s. 8).

Oysa Cansever'e göre kentsel müdahaleler, öncelikle arazi ve yapı spekülasyonu-na yönelik baskıları bertaraf etmelidir (2010b, s. 546). Ancak bu (*modern*) kentsel müdahalenin temel özelliklerinden biridir. Bu nedenle kentsel müdahale söz konusu olduğunda arazi ve yapı spekülasyonuna bağlı olarak mülkiyetin değişimi de gerçekleşebilmektedir.

Şehrin dönüşümünde en fazla etkili olan aktörlerin başında siyasetçiler (seçilmişler) ve bürokratlar (uzmanlar) gelmektedir. Plancılar politik sebeplerle yapılması istenen yatırımlar için istatistikleri tahrif edebilmektedirler. Proje geliştirirken yanlış geliştirme ve değerlendirme yöntemleri uygulayabilmektedirler. Yatırımcıların, siyasetçiler üzerindeki baskıları şehrin dönüşümünde önemli ölçüde etkili olabilmektedir. Özellikle plan değişiklikleri sonucunda bazı şehir arsalarının değer kazanması sonrasında yatırımcılar büyük miktarlarda kâr edebilmektedirler. Bu ilişkinin sağlıklı hâle getirilebilmesi ve menfaat gruplarının planlama ve yönetimi zorlaştırıcı baskılarını ortadan kaldırılabilmesi için arsa değer artışlarının bu artışı sağlayan kamuya aktarılması gerekmektedir (Cansever, 1998a, s. 207).

Kentsel toprağın modern iktisadi sistemin etkisiyle bir üretim aracına dönüşmesi arazi kullanım düzeninin de değişmesine yol açmıştır. Cansever'e göre *arazi kullanım düzeni* sosyal ve ekonomik faaliyetler arasındaki ilişki mekanizmasına ve karşılıklı bir değerler dengesine dayanmaktadır (Cansever, 2010b, s. 538).⁹ Fakat modern dönemde iktisadi gereklilikler hareket noktası olduğundan şehirlerde geçmişte farklı fonksiyonlar üstlenmiştir ve belirli dengeler içinde gelişmiş olan yerleşmeler hızla değişime uğrayabilmektedir. Bu durum şehrin sosyal ve ekonomik ilişkilerini etkilediği gibi doğal çevresini defarklılaştırabilmektedir.¹⁰

Kentin Bütünselliğinin Yitirilmesi ve Ülke Ölçeğinde Planlanmaması

Cansever'e göre "Şehir ve metropollerin geliştirilmesinde konuya bütünlüğü içinde bakılmadığı ve düzenli-planlı bir yaklaşım içinde bulunulmadığı takdirde, şehirlerin çok karmaşık sosyal, kültürel, iktisadi ve fiziki gelişme sorunlarını kontrol etmek ve yönetmek imkânsızdır." (Cansever, 1998a, s. 196). Planlama konusunda bütünsel ve kapsayıcı bir yaklaşım öneren Cansever'e göre meseleye üst bir çerçeveye yaklaşılması ve çalışma

9 2010 yılında tekrar yayımlanan bu raporun ilk olarak kaleme alınma tarihi 1965-1966 yıllarıdır.

10 İstanbul'un arazi kullanımına etkide bulunan altyapı tesislerinin başında demiryolu gelmektedir. Cansever'e göre demiryolu İstanbul Yarımadası'nın kıyı kullanımını değiştirmiş, merkezî fonksiyonların önem kazanmasına neden olmuş ve bu durum İstanbul Yarımadası'ndaki ticari faaliyetlerin gelişmesine, köprülerin inşasına ve Sirkeci Galata rıhtımlarının geniş ölçüde liman fonksiyonlarına tahsisine, Galata'nın yeni iş ve ticaret merkezi olarak teşekkülüne yol açmıştır (Cansever, 2010b, s. 539-40). Cansever'e göre demiryolunun Sirkeci'ye getirilmesi, Haliç'teki sanayinin gelişimine neden olmuş ve bölgenin kirlilik odağı hâline gelmesine yol açmıştır (Cansever, 2003, s. 17). Haliç kıyılarındaki sahil saraylarının bir kısmı yıktırılarak sanayi tesislerinin kurulmasıyla, yalılarından ve saraylardan oluşan silüet kaybolmuş ve ayrıca bölgenin konut yerleşimi özelliği değişmeye başlamıştır (Türkan-toz, 2010, s. 220).

alanının geniş tutulması gerekmektedir. Önce bütün ve bütünü destekleyici veriler ortaya konulmalıdır, ardından daha küçük ölçekler gelmelidir (Düzenli, 2009, s. 199).

Kamuya ait birimlerin gerek şehir tasavvurlarında ve politikalarında gerekse uygulamalarında ortaya çıkan farklılıklar şehirlerin “zamana ve mekâna” göre değişik yönlerde dönüşmesine neden olmuştur. Belediyecilik yaklaşımının farklılaşması, belediye yapılanmasının karmaşıklığı, merkez-yerel arasındaki çatışmalar, seçilmiş (siyasetçi)-atanmış (uzman) arasındaki karşıtlıklar kentin bütünsel bir biçimde ele alınmasını ve ülke ölçeğinde planlanmasını güçleştirmektedir. Bunun en önemli zararlarından biri şehre ayrılan kaynakların iyi bir biçimde kullanılamamasıdır. Bu durumun metropol ve şehir idaresinin yapılanmasından kaynaklandığı söyleyen Cansever (1998a, s. 196), sonuca ulaşabilmek için şehre ayrılan kaynakların ve imkânların, “uzun vadeli, bütünlüğü gözetken, koordine edilmiş eylemler içinde ve geliştirilmiş yönetim teknikleri ve çeşitli organların iş birliği ile” kullanılması gerektiğini belirtmektedir.¹¹

Karar Vericilerin Güçlenmesi ve Batılı Kent Modellerini İthal Etmeleri

İnşa edilecek konutların, çarşıların vb. yapıların ve kentsel mekânların standartlarına ve biçimlerine teknokratlar ve bürokratlar karar vermektedirler. İnsanlar teknokratların sermaye ya da idarenin kararlarıyla tasarlanan konutlarda/sokaklarda yaşamak durumunda kalmışlardır. Bu konutlar genellikle biçimleriyle bir değer strüktürü oluşturmakta ve insanı bu bağlamda etkilemektedir. Konut sakininin komşularla ve çocuklarla ilişkisi, yaşlıların çocuklarla olan teması vb. birçok hususu artık bu değer strüktürü oluşturur. Bu açıdan alınan kararlarla uygulanması zorunlu hâle getirilen araçlar ve yöntemler kentin sadece fiziksel değil toplumsal değişimini de beraberinde getirmektedir. Türkiye’de kent yönetim biçimlerinin değişimi bürokratları, teknokratları karar verici konuma getirmiştir.¹² 19. yüzyılda yaşanan bu değişimle birlikte şehrin değişimine, mimari unsurların özelliklerinin belirlenmesine kadar birçok genel ve detay kararların alınmasında kent yöneticileri belirleyici bir konuma gelmiştir ve bu özelliklerini hâlâ sürdürmektedirler. Bu çerçeveden hareketle Cansever (2001, s. 119), aristokratça ya da teknokratça şehrin ve mimarinin değişimine karar vermek yerine tercihleri kişilere bırakarak her insanın sorumluluk payını kullanmasını sağlayacak zeminler oluşturulması

11 İstanbul’un geçirdiği dönüşümler ve bu dönüşümlere ilişkin siyasi tavırlar dikkate alındığında tarihi kent merkezi ve gecekondu bölgelerinin birlikte ele alınmadığı görülmektedir. İstanbul’la ilgili çeşitli dönemlerde yapılan farklı planların, odaklarına genellikle tarihi kent merkezini aldıkları görülmektedir. Zira şehrin çeperinde yaşanan dönüşümlerin büyük oranda toplumun kendi inisiyatifinde gerçekleştiği söylenebilir. İstanbul’da yaşanan sorunların tümünün bir bütünlük içinde ele alındığında çözülebileceğini vurgulayan Cansever (1998b, s. 196), başarı için belediye, metropol ve merkezi hükümet kuruluş ve işleyiş şekillerinde ciddi düzeltmelerin gerekli olduğunu belirtmektedir (Cansever, 1998b, s. 197).

12 Çelik (1996, s. 36) kent yönetiminin değişmesinde, kentin 19. yüzyılda demografik ve fiziksel büyümesinin yanı sıra Tanzimat Fermanı’nın, “Batılılaşma” yönündeki reformların ve “Yeni Avrupalı” nüfusun taleplerinin etkili olduğunu belirtmektedir.

gerektiğini belirtmektedir. Dikkat çekici olan insan tercihi önemsemeyen, insanın karar verme hakkını alan yaklaşımın Batı kültürünün temel niteliklerinden biri olmasıdır. Dolayısıyla insanı aradan çıkaran bu yaklaşımın eleştirisi Cansever düşüncesinin temel unsurlarından birini oluşturmaktadır:

“Konutların biçimlenmesi, komşuluk ilişkilerinin oluşturulması ve gelişmelerinde kullanıcıların, ev sahiplerinin karar verme hakkının yeniden tesis edilmesi zarıdır. İnsanlar kolektif-toplumsal mekânın oluşmasına, dünyanın güzelleşmesine ancak bu yolla katılabilecek, fert olarak bu yolla gelişmelerini sağlayacaklardır.” (Cansever, 2001, s. 122).

Cansever’e göre kente, konuta ilişkin alınan kararların mevzuat ve idare tarafından değil psikolojik ve ruhi-akli varlık düzeyi tarafından belirlenmesi gerekmektedir. Örneğin iki ev arasındaki mesafeyi Cansever bu açıdan şu şekilde açıklamaktadır:

“İki ev arasındaki mesafe, her tür mevzuat ve idareyle ilgili sınırlamalardan azade hipotetik durumda, iki tür güç ve tavrın sonucudur: Birincisi korku, iş birliği ihtiyacı ve sosyal dayanışma, ikincisi ise güvenlik, mahremiyet ve ferdiyettir.” (2006, s. 20).

Şehirlerde yoğunluğun artırılmasına paralel olarak arazi değerlerinin yükselmesini fark eden karar vericiler, söz konusu kararları kendi çıkarları doğrultusunda vermek istemişler bu durum da planlamaya hâkim olmak isteyen farklı grupların oluşmasına ve birbirleriyle mücadele etmelerine yol açmıştır. Cansever’e göre “politika yoğunluk artırıcı kararlardan belirli kesimlerin yararlanmasını sağlamak üzere yürütülen bir faaliyet hâline” gelmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şehirlerde başlayan yoğunluk, bahsedilen kararla, hazırlanan yönetmelik ve planlarla önlenmek yerine daha da artmıştır (1994, s. 272-273). Bu kararlar, şehirdeki yoğunluğu artırmak yoluyla çözülemeyecek devasa problemleri beraberinde getirmiştir. Bunların başında teknolojik imkânların da el vermesiyle konut, iş merkezi vb. mimari unsurlarda yaşanan ölçek değişimidir. Bu bağlamda yeni inşa edilen alanlar insani ölçülerin dışına taşmıştır.¹³

Karar vericilerin güçlenmesinin dışında Cansever, söz konusu teknokratların, uzmanların “taklitçiliklerini” de eleştirmektedir (2001, s. 124). Bu hastalığın temelinde Batı’ya ait kent yaklaşımının bütünüyle benimsenmesi ve Türkiye’de adeta taklit edilmesi vardır.

Cansever’in bizatihi kendisi de misyon yüklenerek hem düşünsel hem de fiili olarak İslam dünyasında yaşanan bu hastalıkları ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Onun amacı hastalığa bağlı olarak kötüleşen, ahlaksızlaşan mimariyi ve şehri yeniden *canlandırma*ktır. O, bir *yenilenmeden* ya da bütünsel bir *dönüşüm*den ziyade bir *canlanmayı* öngörmektedir. Bu bağlamda Cansever’in kentin nasıl değiştirileceği, canlandırılacağı

13 Örneğin İstanbul’un dönüşümüne etkide bulunan önemli hususlardan biri şehrin planlamasında görevli olan teknokratların Batılı kent modellerini doğrudan İstanbul için uygulamalarıdır. Cansever’e göre 1957-1960 yılları arasındaki çalışmaların amacı Hausmann’ın Paris’te III. Napoleon adına yaptığı icraatın bir benzerini gerçekleştirmektir (Cansever, 1998b, s. 140).

konusundaki görüşleri önemli hâle gelmektedir. Kentin değişim sürecinde modernlikle girdiği imtihandan nasıl çıkacağına ilişkin Cansever'in değerli görüşleri bulunmaktadır.

Şehirlerin Modernlikle İmtihanı

Cansever'i özgün kılan unsurlardan biri modernite konusunda değişime/dönüşüme ilişkin düşüncesi ve tutumudur. Cansever şehirlerin eklenerek değişmesini öngörür; dönüşmeyi, başkalaşmayı değil. Cansever (1993, s. 48)'e göre "Her plan gelecekte erişilmek istenen oluşumun bir ifadesidir." ve "Her gelecek tasavvuru tarihî süreçten ve mevcut durumdan hareket edilerek oluşur."

"Hayat nasıl bir süreçse, şehir hayatının içine yerleştiği çerçeve nesiller geçtikçe nasıl değişiyorsa, değişme zaman içerisinde değişen ihtiyaçları ortaya çıkarıyorsa, çerçevenin esnek olması lazım. Bugün bu değişim engellendiği için insanlığa çok ciddi zararlar, ızdıraplar veriyor." (2002, s. 100).

Değişimin gerçekleştirilmesinde "ithal çözümlerden" yana olmayan Cansever'e göre meselenin sadece o anın içerisindeki hiyerarşik ilişkiler içerisinde değil, geçmiş ve geleceği de hesaba katan dinamik bir süreç içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir:

"Bütün meselelerden hakiki çözümler üretmek, olaya bütünlük, içerisinde o olayın hangi gelişmenin sonunda o noktaya geldiğini, yalnızca bu anın içerisindeki kuvvetler hiyerarşisi ile değil dinamik bir sürecin içerisinde ve gelecek içerisinde yerini tayin ederek çözüm aramak ve üretmek, oradan o çözümleri tatbik ederek ilerlemek başarıya götüren tek yol iken putlar ithal etmek Osmanlı Türk toplumunun felaketinin asli kültürel sebebi oldu." (Cansever, 1998a, s. 153).

"Gelinmiş olan merhaleye saygıyla, sevgiyle bakmak" ve bu noktada ortaya çıkan gerçekleri buradan "hareket ederek gündeme getirmek" yapılan her şeyi "yeni" kılarken diğer taraftan "başlamış olanın bütünlüğü içinde" gerçekleşmesini sağlayacaktır. Mimari de kent de "her an yeni bir mahiyet kazanarak" devam etmektedir. Dolayısıyla Cansever'e göre "yaşadığımız an, geçmişle gelecek arasında bir durak"tır. Buna göre geçmiş "tecrübeye saygı" göstererek "onun öğretilerine" aktüel şartlar içerisinde getireceği çözümleri ortaya koymak ve sonrasında da geliştirilen çözümün gelecekte üstleneceği sorumluluğun farkında olmak gerekmektedir. Yapılan şey "hem geçmişe hem de geleceğe doğru"dur (1994, s. 293, 299, 307).

Cansever mimarlık özelinde üslubun şekle ait bir vasıf olduğunu, onun zemin-zaman boyutu (tarihsel toplumsal koşullar) içinde var olduğunu belirtmekte ve bir "eklektisist" ya da "tarihselci" olmadığını vurgulamaktadır. O "şeklin" tarihsel ve yerel olduğuna dikkat çekerek "değişkenliği" ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda mutlak doğrular yoktur. Sürekli değişen bir dünyada özgür olan mimar, "zemin ve zaman" karşısında sorumludur. Bu mimarlığı modernist ve postmodernist "çizgi(nin) dışına" taşımaktadır (Tanyeli, 2001, s. 17-19). Cansever bir taraftan tarihî mimarlık ve şehircilik mirasını

Düzenli (2009, s. 208)'nin de belirttiği gibi Cansever'in şehir konusunda sahip olduğu gerilim noktalarından biri "gelenekten gelen-modernleşmeyle gelen" gerilimdir. Diğer taraftan Cansever modernitenin getirdiği şehir algısına da ciddi eleştiriler getirmiştir. Sahip olduğu gerilimler nedeniyle modernitenin şehir düşüncesine mesafeli bir duruş sergilediği söylenebilir. Bununla birlikte modern malzeme, teknoloji ve uzmanlaşmadan da yararlanmak ve bunları kullanmak istemektedir. Bu bağlamda "çalışmalarında hem 'güçlü' olmanın getirdiği bütüncül, kuşatıcı ve kendi aidiyet alanına referans verici bir bakış hem de 'esnek' olmanın getirdiği modern malzeme, teknoloji ve uzmanlaşmadan" istifade etmektedir. Düzenli, bu durumdan hareketle Cansever'in şehre bakışında "bir medeniyete aidiyet" ve "modernleşme" olmak üzere iki temel çerçevenin olduğunu aktarmaktadır (2009, s. 209).

Cansever'in modernlik karşısındaki tutumu, ait olduğu medeniyetin varlık telakkisi, bu telakkinin maziden oluşturup bugüne kadar getirdiği birikim, şehrin değişimi konusundaki yaklaşımını belirlemektedir. Bu bağlamda Cansever de tıpkı Ahmet Hamdi Tanpınar (2005) gibi *değişirken devam etmeyi, devam ederken de değişmeyi* tasarlamaktadır:

"Kâinatın yapısındaki bu devamlılık ve değişme, bunların iç içe varlığı gibi şehirler ve düzen ile kalıcı ile değişmezliği iç içe yerleştirerek sonsuz güzelliği ortaya çıkartıyor." (2002, s. 122).

Zira Cansever'e göre her şeyin değişmesi durumunda bir kaos ortaya çıkmaktadır. Kaosun yerine getirilmek istenen *düzen* önemlidir ancak düzenin gelmesi sırasında "müthiş bir değişme" (2002, s. 122) yaşanmaktadır. Tanyeli'ye göre "Modernite genel olarak eskiyi yıkarak varlık kazanmaktadır." ve Türkiye'de değişimler ister *Batı'yı taklit* ister *özenti* ister *ilericilik* adına yapılmış olsun, kendi *tarihsel* ve *toplumsal konumunu* ve bunların oluşturduğu *varlığını* dönüştürmeye yönelik olarak gerçekleşmektedir. Tanyeli var olan unsurlara yeninin eklenmesiyle oluşan değişimlerden ziyade modernitenin yıkarak şehri daha radikal bir biçimde dönüştürmeyi amaçladığını belirtmektedir (Tanyeli, 1998, s. 109). Bu bağlamda Cansever, modernitenin getirdiği değişim yaklaşımının dışında bir arayışın içerisinde olduğunu ve onun yıkıcı etkisini azaltmayı hedeflemektedir.

Cansever "şeklin tarihsel ve yerel olduğunu, dolayısıyla da değişkenliğini" vurgulamaktadır (Tanyeli, 2001, s. 17'den, akt. Düzenli, 2009, s. 180). O, Batılı çağdaş teknikleri kullanarak ve Batılı olan ya da olmayan tüm maddi kaynaklardan yararlanarak "İslami" veya "bizden" olan bir mimari oluşturmanın peşindedir. Diğer bir deyişle Cansever, çağdaş tekniklerin ilkelerini (dinî ve kültürel birikimler) ortaya koyduğu mimarlığın hizmetinde olmasını öngörmektedir. Bu çerçevede Cansever, Türkiye'nin Tanzimat'tan beri tartıştığı Batılılaşma ikileminin aşılması konusunda önemli katkılar sunmaktadır (Tanyeli, 2001, s. 20-21). Bu anlamda Cansever, ne geçmişin *şeklini* ne de şimdinin *tekniklerini* kutsar. O, dinî ve kültürel birikimde bulunduğu *ilkelerden* hareketle çağının sunduğu imkânları kullanmayı seçmektedir. Dolayısıyla Cansever bu ele alış tarzıyla sadece

mimari için değil şehrin değişimi, toplumsal dönüşüm ve modernleşme süreçlerine ilişkin önemli açılımlar sunmaktadır.

Tanpınar'ın süreklilik/devamlılık ve değişim arasında kurduğu ilişkiyi Cansever'in sanat ve mimari alanında gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür. Tanpınar'a göre insanın devamlılığı fert olarak değil cemiyet olarak gerçekleşmektedir. Cemiyetten bağımsız bir biçimde konumlandırılan insan yaşayamaz. İnsanın sürekliliğe sahip olması için cemiyete dâhil olması gerekir. Cemiyette "süreklilik şuuru" değerler sisteminden beslendiği gibi onun sürmesini de sağlamaktadır. Buna göre "Şark'ın insanı", "Garp'ın cemiyeti" söz konusudur. Garp eşyaya tasarruf kudretine sahiptir. Zira tecrübeler birbirine *eklemlenerek* var olur. Diğer bir deyişle Garp'ta şahsi tecrübe cemiyet hâline gelmekte ve cemiyetin içinde süreklilik kazanmaktadır (2005, s. 22-23, 27). Bununla birlikte Tanpınar'a göre Türkiye'de gündelik hayatta, sanayide, iktisadi girişimlerde, cemiyette vb. birçok hususta "devamsızlık" görülmektedir. Bu "devamsızlığın" hayatın bütününde hüküm sürdüğünü ve bu durumun nedenin de bir zihniyet buhranı olduğunu belirtmektedir. Zihniyet buhranı ise "Bir medeniyetten öbürüne geçmemizin getirdiği ikiliktir". Tanpınar da bu durumu bir "hastalık" olarak tanımlamaktadır (2005, s. 33-35). Tanpınar, modernitenin kentlerde hızlı değişimler yarattığını, Paris, Londra gibi kentlerde bu değişimin daha yavaş gerçekleşmesine rağmen İstanbul'da çok hızlı yaşandığını belirtmekte, şehrin hüviyetini on beş yılda (1908-1923) tümüyle kaybettiğini vurgulamaktadır (2004, s. 122-123).

"Yeni" ile "eski"nin nasıl var olabileceği sorusu üzerine düşünen Tanpınar, yaşanan *ikilik* durumunda, ne değişime tam olarak teslim olduğunu ne de ona tam anlamıyla direnç gösterildiğini belirtmektedir. Ona göre bu durumun nedeni varlık ve tarih cevherinin kaybedilmesi, bir "kıymet buhranı" yaşanmasıdır. Zira "Hiçbirini büyük manasında kendimize ilave etmeden her şeyi kabul ediyor ve her kabul ettiğimizi zihnimizin bir köşesinde adeta kilit altında saklı tutuyoruz." (2005, s. 35). Burada "ilave etme" meselesi öne çıkmaktadır. Birbirine *ilave etmek*, *eklemlenmek* için tecrübeler ve var olan yeniliklere aynı mesafede durmak gerekmektedir. Geçmiş mutlak doğru almak ya da hiç önemsememek/yok saymak/görmezden gelmek aynı hastalığın oluşmasına neden olmaktadır. Geçmiş şairler, sanatçılar birbirinden çok farklıydılar fakat birbirlerinin devamıydılar aynı zamanda: "Bu insanlar ne kendilerinden ne de bir evvelkilerden şüphe ediyorlar, hayatı, düşünceyi, kendilerini idare eden değerleri kutsi bir emanet gibi kabul ediyorlar, aralarında nesil farklılıklarını tabii buluyorlardı." (2005, s. 36). Tanpınar'ın tecrübeye, kendisinden önce gelen birikime dikkat çektiği bu cümlesinde bahsettiği insanların en önemli ortak özellikleri "Kendilerini idare eden değerleri kutsi bir emanet olarak kabul etmeleri"dir. Cansever'in de mimarlık ve şehir söz konusu olduğunda sıklıkla atıfta bulunduğu *değerler/ilkeler* bütünü, bu kişilerin varlık ve tarih anlayışı/inanç temelleri (dinî ve kültürel birikim) üzerine kuruludur. Burada şeklin değil, ilkelerin öne çıkarıldığı dikkatlerden kaçmamalıdır.

Cansever aynı zamanda yine Tanpınar gibi aydınlara yönelik ciddi eleştirilerde bulunmaktadır: “Bu görevin başarılmasının önündeki başlıca engel, kendi tarihî becerilerini (ustalıklarını) kurban ederek Batı kültürünün hâkimiyetini tesis etmeye çabalayan İslam ülkelerinin aydınları arasındaki yaygın eğilimdir.” (2006, s. 7). Örneğin Cansever’e göre “İster dindar ister laik olsun Türk aydınları İslam şehirlerinin gelişmeye açık yapısını anlamayıp bunun göçebeliğin getirdiği bir olumsuzluk olduğunu ileri sürmüşlerdir.” (2002, s. 98).¹⁵

Bunun temel sebebi söz konusu aydınlara kendi inanç sistemlerinin temelindeki tevhit, ahiret, adalet gibi kavramları bırakarak teknolojiyi, rasyonaliteyi dikkate almalarıdır. Oysa Cansever’e göre yapılması gereken fiziki âlem ve ruhi âlem arasındaki ilişkinin tevhit inancı ekseninde bir birlik oluşturduğunu görmek (2006, s. 7), her şeyi kendi yerine koyarak adaleti sağlamak; kendisinden sonra gelecek olanı yani ahireti düşünerek şehre ve mimariye bakmaktır. Cansever’in bu tür kavramları kullanmasından mülhem mimarlık anlayışı, üslubu ve değerlendirmeleri çeşitli dönemlerde farklı düşünsel geleneklerle ilişkilendirilmesine neden olmuştur. Örneğin Tanyeli, Cansever’in kendi seyri içinde, mimarlık ürünlerinden hareketle modern yaklaşımlardan yerliliğe oradan da İslamcı-gelenekselci bir pozisyona doğru ilerlediğini belirtmektedir. Buna göre her yapıda biraz daha modernist çizgiden uzaklaşmış ve sonunda İslamcı-gelenekselci bir söyleme varılmıştır (2001, s. 20’den akt. Düzenli, 2009, s. 183). Fakat Cansever’in yaşadığı çağın temel problemlerinden biri olan değişim sürecindeki ikilemleri, gündelik hayatından düşüncesine ve mimarlık uygulamalarına kadar değişirken devam etmeyi, devam ederken değişmeyi benimseyen bir yaklaşımla çözdüğü ifade edilebilir. Dolayısıyla Cansever’in sanat, mimari, şehir ve şehrin değişimi konusundaki görüşlerinin Tanpınar’ın yaklaşımıyla paralellik arz ettiği ileri sürülebilir.

Sonuç Yerine

Tanpınar kentlerin hızlı değişiminin olağanlığını vurgular. İstanbul’un değişimini ele alırken değişimin siyasi (imparatorluk kurumu), iktisadi (ekonomik koşullar) gücün yanı sıra medeniyetin (İslam, din) çekilmesi ile birlikte yaşandığını ileri sürmektedir. Ona göre İstanbul’un, İslam’ın ve imparatorluk müessesesinin hayat bulduğu iktisadi şartlar bütünü bulunmaktadır (2004, s. 126). Tanpınar’ın vurguladığı siyasi (imparatorluk kurumu), iktisadi (ekonomik koşullar) güce Cansever’in dikkat çekmediği görülmektedir. Cansever bir yaklaşım olarak iktisadi ve siyasi gerekliliklerin bir müdahale gerekçesi olamayacağını belirtmektedir: “Türkiye’de politik gücü olmak bence amaç olamaz; dünyayı değiştirmektir amaç. İnsanlara İslam’ın mesajını iletmektir.” (2002, s. 134).

15 Sonrasında modern mimaride göçebelik kavramı, teknoloji ve rasyonalite bağlamında bazı durumlarda olumlu olarak ele alınmaktadır. Mesela yapının (dolayısıyla şehirlerin) kolay bir şekilde değişmesi önemsenmektedir.

Bu bağlamda Cansever İstanbul'a yönelik geliştirilen kentsel politikaları ve müdahaleleri değerlendirirken siyasal ve iktisadi olanı bilinçli bir biçimde devre dışı bırakmaktadır. Değerlendirmelerini medeniyetten ve bu medeniyetin varoluş anlayışından hareketle yaptığından değişim dönemlerindeki siyasal ve iktisadi gereklilikleri yeterince analizine dâhil etmemiştir. Örneğin 19. yüzyılda mücessem hâle gelen modern iktisadi sistemin temel hareket noktalarından biri, yoğunluğun ve her türlü devininim (para, sermaye, insan vb.) yaşandığı mekân, kentlerdir. Bu bağlamda yeni ekonomik ilişkilerin ve toplumsal örgütlenme biçimlerinin toplumsal tabakalaşma biçimlerini değiştirdiği ve konut alanlarındaki millet temelli farklılaşmanın dışında sınıf esaslı yeni bir farklılaşmanın da oluşmasına neden olduğu söylenebilir (Tekeli, 1998, s. 2). Dolayısıyla kentlerin bu türden dönüşümler yaşamasının belirli iktisadi ve siyasal yönelimlerin de bir sonucu olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Elbette Cansever, buna da itiraz ederek bir şehrin değişiminde piyasanın verdiği kararların değil o şehirde yaşayan insanların kendi inançları (dinî ve kültürel birikimleri) doğrultusunda verdikleri kararların belirleyici olması gerektiğini söylemektedir. Piyasanın talepleri/beklentileri doğrultusunda şekillenen mevzuatlar inşa sürecini belirlemektedir. Yapıların birbirleriyle olan ilişkileri, kendi iç münasebetleri gibi hususlar mevzuat tarafından belirlenir (Cansever, 1994, s. 294). Bu talepler/beklentileri karşılayamayanlar¹⁶ inşa sürecinin dışında kalmaktadır. Cansever sermayenin taleplerinden ve bunun kente etkisi olduğunu açıklamakta ancak bu taleplerin Batı dışı kentleri dönüştürmekteki baskın/belirleyici rolünden ziyade bu baskıya dayanamayan karar vericileri (politikacı, planıcı, bürokrat), diğer bir deyişle aydınları ve entelektüelleri sorumlu tutmaktadır.

Diğer taraftan Cansever, şehirlerin inşa edilmesinde ve bunun sürdürülmesinde iktisadi ve siyasal gücün konumuna ilişkin değerlendirmelerde bulunmamaktadır. Elbette bir toplumun varlık tasavvuru onun iktisadi ve siyasal güce erişmesinde önemli rol üstlenir. Fakat bu tasavvurun mücessem hâle gelmesinde, gerek mimaride gerekse şehirde görünür olması iktisadi ve siyasal güçle yakından ilişkilidir. Dolayısıyla şehrin değişiminde iktisadi ve siyasal koşulların da belirleyici faktörlerden olabileceği görülmektedir. Bu çerçeveden hareketle şehirlerin değişiminde etkili olan iktisadi, siyasal ve toplumsal gelişmelerin değerlendirilmesi ve bu gelişmelerin ortaya çıkardığı şehir yaklaşımının sorgulanması gerektiği söylenebilir. Diğer taraftan mevcut şehirleri oluşturan varlık tasavvurlarının, dinî ve kültürel birikimlerin açığa çıkmasını sağlayarak yeni koşullarda nasıl bir eklemelenmenin mümkün olacağı araştırılmalıdır.

16 Örneğin mimarların bu şartlara/koşullara uygun hareket etmediklerinde iş bulma ihtimallerini azaltmaktadır (Cansever, 1994, s. 294).

Change in a City in Turgut Cansever's Thought*

Murat Şentürk**

The problem of how to change a city has been the subject of the various sub-disciplines of social sciences. Intellectuals such as Çelik (1996), Gül (2009), Kuban (2000), Tanyeli (1998, 2004) and Tekeli (1985, 1998), with diverse backgrounds like art, sociology, history, architecture, and city planning, have addressed this change in Turkish cities, in particular, Istanbul. This study will discuss one of the said intellectuals, Turgut Cansever and his approach to change in a city.

Cansever is a scholar and an architect who based his practice of architecture on a solid foundation and developed ideas in architecture (Köksal, 2014). Thus his ideas on urbanism cannot be separated from his architectural projects (Düzenli, 2009, p. 192). Cansever is also a prominent thinker to have taken an Islamic city, an Ottoman city and its architecture into account while reflecting on the transformation of architecture and cities in Turkey and then evaluate this transformation in the context of Islam and Ottoman experiences. Trying to explain yesterday and bringing solutions to today is a significant endeavor (Tanyeli, 2001, p. 9). This is precisely why Cansever is so precious, because he achieved this by emphasizing the human responsibility for beautifying his environment while always being on a new quest (Can, 2010, p. 161).

This quest can be argued as different from conservative and modernist approaches. Before we define Cansever's attitude towards change, we need to clarify some concepts such as modern, modernity, and modernization. Modern, in this study is

* The earlier version of this paper has been presented at the "Commemoration Program for Turgut Cansever" held on March 3, 2012 at Center for Islamic Research and organized by Scientific Studies Association (ILEM) and Association Technical Employees (TEKDER). The final version of this study appeared following the workshop held at ILEM with the title "Urban Studies Workshop: Readings on Turgut Cansever". I am grateful to the participants of this workshop for their supports. Last but not the least; I am thankful to Muhammed Esad Tiryaki and Yunus Çolak who shared their valuable ideas with me while finalizing this paper.

** Assit. Prof, Istanbul University, Faculty of Literature, Department of Sociology.
Correspondence: muratsenturke@gmail.com. Address: Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, 34459, Beyazıt, Istanbul, Turkey.

primarily considered to be an attitude. In addressing modern as an attitude, our starting point is Besim F. Dellaloğlu's work on Walter Benjamin (2008) and Ahmet Hamdi Tanpınar (2012).

The concept of modern, which has been defined many different ways, is frequently positioned opposite history. In reference to this, being modern is regarded as being ashamed of one's past. Modern makes a constant effort for re-starts, for resetting time every new day, for the pursuit of newness, and for resetting traditions. But Benjamin sees modern as a tradition, and underlines wholeness, fluidity and continuity as integral parts of tradition (Dellaloğlu, 2008, pp. 38-39).

According to Dellaloğlu (2008, p. 36), Tanpınar's words, "continuing as changing and changing as continuing," summarizes his approach to modern and criticizes the West's enlightened, rationalist, and positivist view on its own history. Since this perspective does not regard the old or the new as absolute, it involves a critique, a rationalization and a correction of tradition to some extent because all of these are embedded in traditions (2008, pp. 39-40). In this study, the *modern* attitude seen in Tanpınar's and Benjamin's approach is used to include tradition. However, Cansever did not prefer to use this concept because of its widespread connotation of anti-modernity. Instead, he elaborated on past experiences, and religious and cultural backgrounds. He did not insist on *formats* in his preference, but drew attention to the basic principles. Moreover, he kept his distance from the concept of tradition as a manifestation of his preference of approach, and went beyond the traditionalist and conservative understandings that accepted the old as absolutes. This study uses *traditionalist* as a *conservative* attitude that idolizes tradition and accepts it as the absolute truth, opposing and excluding all elements of modernity while preserving the existing format. *Traditionalist* has a different meaning than caring for tradition and history. Cansever has put some distance between himself and the concept of tradition which is widely used in the pejorative sense in Turkey. This concept is regarded as a continuation of sameness in Turkey, and accepted as synonymous with conservatism and backwardness. However, in the West, tradition is embedded in modernity. In this context, Turkish tradition is perceived to be a denial of modernity, something fixed, unchangeable, and authentic, whereas in the West it is originated within the tradition of modernity (Dellaloğlu, 2012, p. 111). Therefore Cansever, being aware of the meaning attributed to the concept of tradition, refers to the fixed principles and values systems that make change possible (2002, p. 136).

According to Dellaloğlu, modernity was formed within a tradition, and the West has their own flow of tradition. Modernization, on the other hand, is formed within a process which non-Western societies choose to involve traditions outside the flow of their own in order to catch up with *modern* (Western tradition). Accordingly, "modernity is the consciousness of innovation, modernization is the consciousness of delay," (2008,

p. 39). The emergence of the modernization process is an effort to actually catch up with the modern ones. In this process, progress holds a central place and chronologically the new is deemed more important than the old. Tanpınar and Benjamin, two different thinkers and writers in two different societies oppose this idea of progress as something to be considered as a dominant factor. Benjamin criticizes traditional modern understanding to some extent since this understanding excludes tradition and history. Therefore, a new understanding of modernity, rather than the perspective of enlightenment, would be needed. Likewise, Tanpınar criticizes the modernization of Turkey not to reject it, but to build "a new and genuine today" (Dellaloğlu, 2012, pp. 106-110).

Cansever has a unique place in Turkish architecture, art, and urbanism. His approach to past experiences parses him from traditionalist and modernist attitudes. History is associated with the Ottoman Empire and Islam in Turkish society, and in the "enlightened" minds of the public is thus considered to be anti-modernization. Cansever, on the other hand bases his ideas on Ottoman and Islamic heritage, but he is also aware of the modern and connects with it. In this perspective, he excludes the idea of progress, and hence criticizes traditional modern understanding (the enlightened perspective) and the mentality of modernization. In the aftermath of his intellectual journey, Cansever turned towards his own cultural heritage and internal references, rather than Western European ideas, for the solution of problems which modernity led to (Tanyeli & Yücel, 2007, p. 40). He was always on different paths. Cansever's position necessitates an analysis of his approach to the problem of change in a city.

City as a Heritage of Cultural and Religious Identity

Cansever described city as a space where the "ideas of morality, art, philosophy and religion develop," and "people fulfill their duty and the meaning of their existence in this world," (2006, p. 105). This space is a "structure framing the whole of human life" (1996, p. 125). According to Cansever (1990, p. 22), a human generated object is shaped by the reflection of his thinking, beliefs and assumptions. Cansever also thinks there is a firm and integral bond between faith and form. According to Cansever, tradition is not just about form. What matters is to consider concepts like essence, cultural content, systems of belief, and historical experiences that will allow us to generate traditions and to develop solutions for the future (2002, p. 163).

For Cansever, faith is based on two pillars: The *culture* of a society (experiences in the past) and *religious identities* (the divine truth). These two pillars consist of four different levels of existence: material, bio-social, psychological, and spiritual-mental levels. Cansever (2006, p. 14) draws attention to the union of all these levels through the principle of tawhid (doctrine of Oneness). While discussing the nature of art, Cansever

emphasizes the principles of “wholeness, consistency, and continuity” (2010a, pp. 13-14), and asserts that allowing one principle to override and neglect others is “a fetishist attitude” (2001, p. 118). The hierarchy among these levels is determined by a superior level of existence.

Cansever gets in touch with different experiences and articulates the acquired cultural knowledge with the existing body of knowledge in order to achieve a systematic reproduction (1998a, pp. 147-148). Architectural elements change by *articulating* structures with each other, hence a city should be changed in this way. However, religious, moral and aesthetic standards (basic principles) also exist and these standards should be appropriate for the region, location, size, local and family characteristics (Cansever, 1994, p. 282), as well as the climate, topography, materials and local formal background (Düzenli, 2009, p. 208).

Transforming architecture and a city through articulation, constant renewal and re-existence indicates that the *city* is considered as a process. Cities are “sets of behavior” shaped over the course of time (Cansever, 1994, p. 117). Corruption of this wholeness and ignorance of the historical and cultural heritage turn cities into different structures. In this context, adopting the faith system of another civilization rather than one’s own is characterized as a disease (Cansever, 2006, p. 17).

Criticism of the Modernist Perspective: A Diseased Overview of the City

Cansever argues that as Muslim countries have turned their faces towards the West, there has been a diseased overview of their cities. Accordingly, intellectuals and decision makers with a modernist perspective have started suffering from various diseases, which have inevitably affected the change and architecture of the city as well as everyday life in the city.

Technological Fetishism, Concentration of Urban Environments and Change of Measurement

Cansever says that considering technology as a creative power on its own (2006, p. 8) is one of the most important assumptions that have changed a city. He explains that “the 20th century is a time when personal and superficial pretentiousness are dominant,” (2006, p. 7) and Islamic cities have also been affected by this approach. Engineers who have worshipped technology - particularly in the 19th century – and who still believe that technology can solve everything have made technology and high-rise buildings the dominant ideology of modernity (1994, p. 273). This “high-rise building ideology” (Cansever, 1994, p. 278) has increased the concentration of urban centers, created land and real estate speculations, lead to unjust and illegitimate gains, opened the way to the corruption of cultural heritages, and concentrated the profits in the hands of particular groups. This mentality has also created an ideological passion for urban designs

consisting of skyscrapers which are inhuman, isolated from nature, and ignorant of people's fundamental needs (Cansever, 1994, pp. 275-278). By promoting urban concentrations, infrastructure services constantly remain inadequate and necessitate new investments. Concentration brings new investments and similarly new investments bring an increase in urban concentrations. The introduction of technology can lead to a differentiation of the scale of cities and the architectural elements that compose cities, which ultimately leads to the formation of inhuman settlements.

Transformation of Urban Soil into a Production Tool: Land and Housing Speculation

Construction and marketing of the city as a valued commodity is carried out by investors. The private sector, either with the public sector or on its own, invests in the city and enables the re-production of urban space and turns it into a continuous investment and/or production tool. As a result of the decisions taken by political mechanisms, the value of the land in a city is increasing and many people are obtaining large profits in a short time without working and contributing to its production (Cansever, 1998b, p. 207). According to Cansever, urban interventions should primarily eliminate pressures for land and building speculations (2010b, p. 546). Conversion of urban land into a production tool through modern economic systems has led to the transformation of the use of land. Cansever says that the *land-use mechanism* is based on a relationship between social and economic activities and a mutual balance of value (Cansever, 2010b, p. 538), but in the modern era, the starting point has shifted towards economic necessities, and as a result, city settlements that took over different functions in the past and developed a certain balance have changed quite rapidly.¹

The Loss of the Wholeness of the City and Lack of Nationwide Planning

According to Cansever, "If we fail to analyze the topic of the development of cities and metropolises in its entirety, it will be impossible to control and manage the already complex social, cultural, economic and physical developmental problems of cities," (1998b, p. 196). Cansever suggests a holistic and inclusive approach in planning and he proposes a meta-framework and wider work area. First, holistic data must be presented which will then be followed with smaller scales (Düzenli, 2009, p. 199).

Empowerment of Decision Makers and Importing Western Urban Models

Standards and forms of buildings such as housing, shopping malls, and urban spaces are increasingly determined by technocrats and bureaucrats. People have to live in places designed by the decisions of technocrats, the capital and the administration. The change in urban management style in Turkey has brought bureaucrats and

1 The leading infrastructural element that has an impact on land use in Istanbul is the railway. Building a railway in Sirkeci has helped the industry to grow in Haliç (Cansever, 2003, p. 17) and the growth of industry in has caused the silhouette of mansions and palaces to disappear and changed the housing quality of the area (Türkantoz, 2010, p. 220).

technocrats to a decision-maker status. Along with this change that took place in the 19th century, urban managers have attained and are still enjoying a status that can determine a city's change, its architectural elements, and they also make many other general and detailed decisions. Cansever (2001, pp. 119-122), expresses the need for a ground that will enable everybody, not only aristocrats and technocrats, to participate in and feel responsible for the changes in the architectural elements of a city. Other than the empowerment of decision makers, Cansever also criticizes the technocrats' and experts' tendency for imitation (2001, p. 124). Adopting and copying Western urban approaches in Turkey is the underlying cause of the disease.

Cansever took over the mission of eradicating these diseases in the Islamic world both intellectually and practically. He foresaw a revival rather than a renewal or a holistic transformation as the solution. In this context, Cansever offers valuable insights as to how a city can overcome the challenges of modernity.

The Challenge between the City and the Modernity

One of the elements that makes Cansever unique is his thoughts and attitudes about change, transformation, and modernity. He believes in a change of cities through articulation, not through transformation or metamorphosis. According to him, "Every plan is an expression of a desired formation in the future," (1993, p. 48) and "Every vision of the future initiates from the current situation and the historical process," (1998a, p. 153, 2002, p. 100).

Cansever emphasizes that style in architecture is a characteristic of its shape which exists in a space-time dimension (historical and social conditions). He also underlines the fact that he is not an eclectic person or an historicist. Architects who are free in an ever changing world are liable for the space and time which carry architecture farther than the modernist and post-modernist lines (Tanyeli, 2001, pp. 17-19). *Maintaining* the existing, owning it without *idolizing* and *fetishism*, and *articulating* it to the new in order to reach a new *interpretation* constitute the focal point of Cansever's approach to change of a city. In this context, the essence of Cansever's architectural and urban thought lies in his approach to art.² Therefore, this approach should rather be defined as a modern attitude than as a locality, Islamic-traditionalism, or Islamic (Düzenli, 2009, p. 183 as cited in Tanyeli, 2001). However, one also needs to mention that Cansever's thought cannot be separated from Islamic and local thinking. The purpose of this definition is not to restrict his ideas and practice into a template but to locate it within a context.

2 Cansever's artistic approach was influenced by Ernst Diez. Diez's studies on art and in particular Islamic art are argued to lay the groundwork for Cansever's artistic and architectural ideas. The genetic aesthetics which were developed by the Vienna School and by Diez had an impact on Cansever.

Cansever underlines the fact that “shape is historical and local, therefore changeable,” (Düzenli, 2009, p. 180 as cited in Tanyeli, 2001, p. 17). He is in pursuit of forming an Islamic or local architecture using modern techniques as well as Western and non-Western material resources. In other words, he wants the principles of modern techniques (religious and cultural heritages) to be in the service of his architecture. In this context he makes an important contribution in overcoming Turkey's Westernization dilemma since the Tanzimat period (Tanyeli, 2001, pp. 20-21). Cansever neither blesses the shape of the past nor the techniques of the present. He prefers to use the full potential of the era in harmony with the principles of its religious and cultural heritages. This makes Cansever (2002, p. 122) similar to Tanpınar (2005) in that they both design a change while continuing, and continue while changing.

It could be suggested that the relationship Tanpınar established between continuity and change is also observed in Cansever's art and architecture. According to Tanpınar, the continuity of people is realized as a community, not as individuals. The consciousness of continuity in a community feeds on a value system which also enables it to continue (2005, pp. 22-23, 27). This is why personal experience becomes a community in the West and is perpetuated in the community. However, Tanpınar thought Turkey has a problem of discontinuity in everyday life: industry, economic initiatives, and in the community, etc. This discontinuity prevails in the whole of life, and it is caused by a depression of the mentality. The depression of the mentality is the duality caused by moving from one civilization to another. Tanpınar defined this situation as a disease (2005, pp. 33-35).

According to Tanpınar, who contemplated the co-existence of the new and the old, this duality requires us to gain new experiences to link keep a consistent distance with innovations. Accepting history as the absolute truth or ignoring it totally causes similar diseases. For Tanpınar, values are important and they determine people's production styles (2005, p. 36). Cansever also often refers to these values and highlights the principles, not the shape. Cansever, just like Tanpınar, holds intellectuals responsible for not establishing a relationship between existing principles and new forms (2002, p. 98, 2006, p. 7). The main reason for this failure is these intellectuals have replaced concepts such as tawhid (oneness), afterlife, and justice in their belief systems with technology and rationality. For Cansever, one needs to see the oneness of the physical and spiritual realms (2006, p. 7), place everything accordingly, establish justice, and consider what may come after him. Namely, one must consider afterlife in overview to a city and its architecture.

Conclusion

Tanpınar emphasizes the normality of rapid change in a city. While addressing the change in Istanbul, he suggested that change was caused by the withdrawal of politi-

cal forces (the imperial institution), and economic forces (economic conditions) as well as the power of civilization (Islam, religion). According to him, Istanbul had the wholeness of Islam, an imperial institution and strong economic conditions (2004, pp. 125-126). Tanpınar's emphasis on political and economic powers are not seen in Cansever's ideas and Cansever does not agree that these factors can justify any intervention (2002, p. 134).

Cansever deliberately rules out political and economic interventions when assessing the urban policies and interventions developed for Istanbul. As he based his assessments on the existence of civilization, he did not sufficiently include political and economic requirements of the transformation period in his analysis. For example, new economic relations and forms of social organization in the 19th century have changed the social stratification patterns and created a new class based stratification rather than a nation-based stratification in housing areas (Tekeli, 1998, p. 2). It could be concluded that such experiences that cities go through also result from specific economic and political orientations. Of course, Cansever denies this approach and asserts that it is not the market forces but people's beliefs (religious and cultural heritage) that should determine the change in a city (1994, p. 294).

On the other hand, Cansever does not pass any judgments regarding the positions of economic and political powers in the construction and maintenance of cities. It is inevitable that the conception of existence in a society will play an important role in its access to economic and political powers, but solidifying this conception and making it visible both in its architecture and city is closely related to the economic and political powers. Consequently, it is necessary to assess the economic, political and social developments that are influential in the change of cities and to question the approaches that bring about these changes, as well as to reveal the religious and cultural backgrounds that make up current cities. In this manner, existing principles will be able to articulate with new conditions.

Kaynakça/References

- Can, A. (2010). *Kentte gündelik yaşam*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Cansever, T. (1990). İnsan kendisine emredilen yerde yaşamaya mahkûm edildi (Söyleşen A. Eken). *Sanat Dünyamız*, 41, 21-23.
- Cansever, T. (1993). Ülke ölçeğinde İstanbul'u planlamak. *İstanbul*, 4, 48-59.
- Cansever, T. (1994). *Ev ve şehir*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Cansever, T. (1996). Şehir ve medeniyet üzerine [Kent ve Kültürü Özel Sayısı]. *Cogito Dergisi*, 8, 125-129.
- Cansever, T. (1998a). Doğu ve Batı kültürel ilişkiler tarihine bir bakış. *Doğu Batı*, 2, 145-154.
- Cansever, T. (1998b). *İstanbul'u anlamak*. İstanbul: İz Yayıncılık.

- Cansever, T. (2001). Mimari üzerine düşünceler. M. Ekinciöglü (Dizi Sor.), *Turgut Cansever* içinde (s. 117-124). İstanbul: Boyut Yayın Grubu.
- Cansever, T. (2002). *Kubbeyi yere koymamak*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Cansever, T. (2003). İstanbul üzerine (Söyleşen E. H. Korucu & E. Uçak). *İstanbul*, 9, 16-21.
- Cansever, T. (2006). *İslam'da şehir ve mimari*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Cansever, T. (2010a). *Mimar Sinan*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Cansever, T. (2010b). İstanbul ve meseleleri. F. Başar (Ed.), *Kültürler başkenti İstanbul* içinde (s. 538-547). İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı.
- Çelik, Z. (1996). *Değişen İstanbul: 19. yüzyılda Osmanlı başkenti*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Dellaloğlu, B. F. (2008). *Benjaminia: Dil, tarih ve coğrafya*. İstanbul: Versus Kitap.
- Dellaloğlu, B. F. (2012). *Ahmet Hamdi Tanpınar modernleşmenin zihniyet dünyası bir Tanpınar fetişizmi*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Düzenli, H. İ. (2009). *İdrak ve inşa Turgut Cansever mimarlığının iki düzlemi*. İstanbul: Klasik.
- Gül, M. (2009). *The emergence of modern İstanbul*. London: I. B. Tauris Publishers.
- Köksal, A. (Mart, 2014). *Praxis, düşünce ve bağlam: Sedat Hakkı Eldem ve Turgut Cansever üzerine*. İstanbul Araştırmaları Enstitüsünde (İAE) yapılan sunum, İstanbul.
- Kuban, D. (2000). *İstanbul bir kent tarihi: Bizantion, Konstantinopolis*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Tanpınar, A. H. (2004). *Beş şehir*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2005). *Yaşadığım gibi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanyeli, U. (Ed.) (1998). *Üç kuşak Cumhuriyet*. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Tanyeli, U. (2001). Çağdaş mimarlıkta İslami içerik sorunu. M. Ekinciöglü (Dizi Sor.), *Turgut Cansever* içinde (s. 7-23). İstanbul: Boyut Yayın Grubu.
- Tanyeli, U. (2004). *İstanbul 1900-2000 konutu ve modernleşmeyi metropolden okumak*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Tanyeli, U. & Yücel, A. (2007). *Turgut Cansever: Düşünce adamı ve mimar*. İstanbul: Garanti Bankası Yayınları.
- Tekeli, İ. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kentsel dönüşüm. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye ansiklopedisi* içinde (C. 4, s. 878-890). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekeli, İ. (1998). Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde kentsel gelişme ve kent planlaması. Y. Sey (Ed.), *75 yılda değişen kent ve mimarlık* içinde (s. 1-24). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Türkantoz, K. (2010). İstanbul'da Batılılaşma ile başlayan değişimler. F. Başar (Ed.), *Kültürler başkenti İstanbul* içinde (s. 214-223). İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı.